

62770. 3. 3.

LIVONIAE COMMENTARIUS,

GREGORIO XIII. P. M.

ab

ANTONIO POSSEVINO, S. J.,

scriptus.

ACCEDUNT:

Ejusdem litterae ad nominatum Episcopum Vendensem, Abbatem Trzemesnensem, et Regis Stephani Bathorei instructio, Georgio Radzivilio, totius Livoniae Praefecto, ad provinciae hujus regimen data, nec non ejusdem Regis litterae ad J. D. Solikowski de curandis Rigae templis catholicis.

LIVONIAE COMMENTARIUS,

GREGORIO XIII. P. M.

ab

ANTONIO POSSEVINO, S. J.,

scriptus,

nunc primum editus e codice Bibliothecae Vaticanae,

addito prooemio et adpersis nonnullis annotationibus.

ACCEDUNT:

Ejusdem litterae ad nominatum Episcopum Vendensem, Abbatem Trzemesnensem, et Regis Stephani Bathorei instructio, Georgio Radzivilio, totius Livoniae Praefecto, ad provinciae hujus regimen data, nec non ejusdem Regis litterae ad J. D. Solikowski de curandis Rigae templis catholicis.

Rigae,

typis Guilielmi Ferdinandi Hæckeri.

MDCCCLII.

LIVONIAE COMMENTARIUS.

GREGORIO XIII. P. M.

ab

ANTONIO POSSEVINO, S. J.

scriptus.

Imprimatur

hic commentarius ea lege, ut, quum primum ex officina emissus fuerit, numerus exemplorum
ejus legibus constitutus collegio libris inspiciendis exhibeatur.

Rigae, die XI. m. Octobris et d. XII. m. Novembris a. MDCCCLII.

Dr. J. G. Krohl,
librorum censor.

ACCEDUNT.

Episcopi litterae ad nominatum Episcopum Vindobensem, Abbatem Trevesensem, et
Regis Stephani Bathorei instructio. Georgio Radzivilio, totius Livoniae Praefecto, ad
provinciae hujus regimen data, nec non ejusdem Regis litterae ad J. B. Solikowski
de curandis Rigae templis catholicis.

Rigae.

typis Guiljelmi Ferdinandi Heckeri

MDCCCLII.

ALMAE
UNIVERSITATI LITTERARUM
DORPATENSI,

FESTA SEMISECULARIA CELEBRANTI

D. XII. ET XIII. M. DECEMB. A. MDCCCLII.,

OBSERVANTIAE ET GRATULATIONIS CAUSA

D. D. D.

**SOCIETAS AD PERSCRUTANDAS ANTIQUITATES PATRIAS ET
RES IN LIVONIA GESTAS RIGAE CONSTITUTA.**

PROOEMIUM.

Cum respublica Livoniae, exorto a. 1558. bello Ruthenico et extincto a. 1562. in his terris ordine theutonico, dilapsa esset, quinque harum terrarum, quae latiori sensu Livoniae nomine comprehendebantur, erant domini: 1. Narva, Dorpatum, Jerviae et Vironiae partes et omnia in confiniis Russicis sita loca parebant magno Duci Russiae, Joanni Basiliidi II.; 2. Regis Sueciae erant Harria, Revalia et pars Vironiae; 3. Dux Holsatiae Magnus tenebat reliquam Esthoniā, districtum seu episcopatum Piltinensem et insulam Osiliā; 4. Gotthardus Kettler, Ordinis quondam magister, Curoniam et Semigalliam in feudum acceperat a rege Poloniae Sigismundo Augusto, et 5. hic Livoniam meridionalem cum urbe Riga, nondum ejus ditioni addicta, in sua habebat potestate, cui Livones se subjecerant. Sed se credens haeredem legitimum omnium Livonicarum regionum, statim post inita cum Livonibus pacta subjectionis a magno Duce Joanne postulavit, ut exercitum suum e terris ad Ordinem prius pertinentibus domum reduceret damnaque illata restitueret; magnus autem Dux, jure suo sibi vindicans Livoniam, ei non cessit, et inde ortum est bellum pertinax, quod varia quidem fortuna, sed aequa saevitia ab utraque parte per viginti fere annos gestum est. Quo grassante, res Livoniae, quae proprie sic dicebatur, stabiliri non potuerunt, et mortuo demum Sigismundo Augusto (1572), post interregnum Henrici, principis Galliae, et electionem Imperatoris Maximiliani II. mox defuncti (1575), simul electus a Polonis rex Stephanus Bathoreus, princeps Transylvaniae, regnum adeptus, Livoniam nonnisi extra Livoniam

recuperari posse ratus, fines Russiae armata manu ingressus, a. 1579. Polociam et Weliki Luki expugnavit et Moscoviam pergere conatus est; sed ad Plescoviam haesit et Schuiskii valida defensio hujus urbis regem impedivit, quominus longius in Russiam irrumperet: nam ejus copiae, diuturnitate obsidionis fatigatae, tumultuosiores esse coeperunt. Interim magnus Dux quoque, securitatem pacis praeferens discrimini belli, proclivior erat ad pacem ineundam, quam utrique suadebat legatus pontificius Antonius Possevinus, Societatis Jesu, vir doctus et prudens, apprimaeque versatus in negotiis dirigendis ¹⁾. Hic, bis jam legati munere in Suecia functus, ubi regem Joannem ad abjurandam religionem lutheranam permoverat, sed doctrinam catholicam ita stabilire non potuerat, ut erat in votis ejus ²⁾, a. 1580. iterum a Pontifice maximo missus ad regem Poloniae et magnum Ducem Russiae, ut illi de pace, huic de orientalis ecclesiae cum occidentali conjunctione persuaderet, felici successu eo pervenit, ut a. 1582. die 15. Jan. Kiwerowahorcae seu ad Jamum Sapolsciae pax iniretur, qua magnus Dux a se captam Polociam, et praesidiis suis munitam Livoniam regi cessit, hanc agnoscens pro regni Poloniae provincia, rex urbes et terras ruthenicas, quas occuparat, magno Duci reddidit. Igitur Bathoreus, securus a Ruthenis et Suecis, ut etiam Danis, mortuo a. 1583. duce Magno, animum rebus Livonicis advertit, et accepta deditione urbis Rigae certis sub conditionibus, Livoniam ipsam, diuturno bello vastatam et debilitatam, habuit tanquam terram occupationis jure sibi submissam, qua uti posset pro voluntate sua, praesertim cum Livonibus, ad resistendum deessent vires. Livoniae constitutio pendebat a Pactis subjectionis a. 1561. initis et a Pactis unionis cum magno Ducatu Lithuaniae a. 1566. sancitis et plane diversa erat a regiminis forma, quae in Polonia valebat. Rex hanc diversitatem delere conabatur, ut Livoniam cum Polonia arctius conjungeret et misceret. Igitur novas dedit Livoniae Constitutiones civiles, totam provinciam diuisit in Palatinatus, judicia instituit ad instar polonicorum, eaque subiecit tribunali regio Lublinensi;

¹⁾ nat. Mantuae a. 1534., denat. Ferrariae die 26. Febr. 1611. Cf. *La vie du P. Ant. Possevin (par Jean Dorigny) à Paris 1712. 12., Mémoires de Nicéron XXII. 201., Gadebusch Abhandl. von Livl. Geschichtsschr. pag. 58—62., Livl. Schriftst. Lex. III. 438.*

²⁾ Cf. *Leop. Ranke, Fürsten u. Völker von Süd-Europa im 16. u. 17. Jahrh. T. III. (Berlin 1843. 8.) p. 79—85.*

officia publica mandavit contra Pacta subjectionis, non indigenis Livonibus, sed Polonis et Lithuanis, toti provinciae praefecit, ut suum locum teneret, Georgium Radzivilium, episcopum Vilnensem et Cardinalem S. R. E., et legum provincialium codicem, a Nobilitate Livonica propositum, rejecit ad aliud tempus, quo perlustraretur: quod tamen nunquam factum est. Praedia nobilium per revisiones titulorum possessionis identidem jussas haud raro in fiscum trahebantur et deinde Polonis et Lithuanis donabantur, irritaeque fuere Livonum de jure suo violato quae-rimoniae³⁾. Praecipue vero in rebus sacris multa nova constituebantur. Rex Sigismundus Augustus in Pactis subjectionis Livonibus sanxerat liberum exercitium religionis secundum Augustanam Confessionem, et ut erat propensus ad tolerandas varias confessiones⁴⁾, in Livonia quoque non obstitit, quin doctrina lutherana et constaret et propagaretur. Sed Stephanus rex, catholicae ecclesiae toto animo deditus⁵⁾, subjectionis Pacta nihil curavit et Livonorum ab ecclesia catholica defectionem habuit pro injuria, non solum ecclesiae, sed etiam saluti animarum illata. Igitur in eo summopere laboravit, ut pristinum religionis statum restauraret Livonesque in gremium ecclesiae catholicae reduceret, omniaque fecit, quae ad hunc finem idonea viderentur: instituit episcopatum livonicum Vendae, quem praediis et redditibus dotavit cujusque episcopo primum in conventibus publicis locum assignavit; episcopum nominavit; ad docendum populum et stabiliendam doctrinam ecclesiae suae mitti jussit in Livoniam ordinis Jesu sodales eisque procuravit collegia Rigae, Vendae, Dorpati, quae sufficientibus ornarat emolumentis; nec quievit, donec in ipsa urbe Riga duo acquireret religioni catholicae templa, S. Mariae Magdalenae

³⁾ Cf. *Geschichtliche Uebersicht der Grundlagen u. der Entwicklung des Provincialrechts in den Ostsee-Gouvernements*. (St. Petersburg 1843. 8. maj.) pag. 45—55.

⁴⁾ Ranke, *Fürsten u. Völker* III. 7.

⁵⁾ Omnes in eo consentiunt historici, eum semper in catholica fide perstitisse et rebus ecclesiasticis studium suum adhibuisse, quod non impedivit, quin, rebus sic suadentibus, aliis quoque confessionibus concederet, quae negare nequiret, quod iis, qui nimio studio ardebant, ad eum reprehendendum ansam dedit: documento sunt Gedanenses, quibus liberum religionis lutheranae exercitium concessit, et Rigenses, quibus etsi templum S. Jacobi extorserat, ceterarum tamen urbis ecclesiarum possessionem confirmavit. Cf. *S. F. Lauterbach Pöhlische Chronike* (Frankfurt u. Leipzig 1727. 4.) p. 465. 476., *Dogiel V. 314—317. nro. CLXXXV.*, *Possevini Comment. Livoniae* p. 22. V. quoque Ranke *Fürsten u. Völker* III. 356. 357.

et S. Jacobi, monasteriumque ad illud pertinens restauraret; ut agrum Dorpatensem, diuturno bello vastatum et incolis orbatum, denuo hominibus impleret, ad coloniam hominum catholicorum illuc deducendam invitavit litteris suis; praefectisque terrae et urbium injunxit severissime, ut religionis catholicae propagationem tutarentur sacerdotesque juvarent praecipue in docendo et convertendo ruricularum grege. At frustra ejus molimina fuere; nam Deo providente, collapsa sunt, nondum quadraginta annis peractis, et Gustavus Adolphus, rex Sueciae, cum a. 1621. urbem Rigam totamque Livoniam armorum vi sui juris fecisset, lucem evangelicam iterum produxit, lutheranae religionis exercitium restauravit, Jesuitas expulit, templa a Catholicis occupata Lutheranis reddidit, et successores ejus Lutheranismum his in terris ita firmarunt, ut Livonia et Esthonia, cum a. 1710. ad magnum illud Imperium transirent, cujus sunt adhuc sintque eruntque perpetuo, terrae prorsus lutheranae essent, nec quidquam magis curarent, quam ut sibi in deditioe liberum religionis exercitium secundum Augustanam Confessionem sancte promitteretur.

Illarum rerum suasores habuit rex Stephanus supremum exercituum praefectum Joannem Zamoiscium, affinitatis vinculo sibi conjunctum, lutheranae quondam doctrinae addictum, tum vero ad catholicam conversum, virum illustrem bellicis rebus feliciter gestis et cura solerti rerum publicarum, cujus consiliis rex maxime fidebat, et Antonium Possevinum theologum, qui fervido illo studio, quo ordo Jesuitarum, cui adscriptus erat, insignem se semper praestitit, promovendae rei catholicae indefessam operam dedit. Is regi attulerat e manibus P. M. Gregorii XIII. ensen et pileum benedictos, quos Vilnae a. 1580. regi tradidit; tum profectus Moscoviam, ibi de orientalis ecclesiae cum occidentali conjunctione colloquia et negotia habuit, sicut de pace inter Joannem magnum Ducem et Stephanum regem ineunda; dein perrexit in castra regis ad Plescoviam et regem permovit, ut legatos nominaret ad pacem conciliandam a. 1581. cal. Dec. Qua confecta die 15. Jan. 1582., Possevinus Moscoviam rediit multasque ibi, at irritas colloquutiones cum magno Duce habuit de conciliandis ecclesiis, et inde re infecta abiit die 15. Mart. 1582.⁶⁾ Nequaquam vero via recta Romam reversus esse, sed ad regem, qui tunc inde a die 12. Mart. usque ad diem 2. Maji Rigae

⁶⁾ Karamsin, vers. germ. VIII. 288—293.

commorabatur, perrexisse⁷⁾ atque praecipuus edictorum regionum de religione catholica in Livonia restauranda auctor videtur fuisse. Certum est, cum consiliis suis permultum ad rem catholicam his in terris iterum stabiliendam contulisse; sed num scriptis ea consilia mandasset, non liquabat, donec ejusmodi liber illius in lucem protractus est, etsi *Possevinus* ipse illum citavit in suo *de rebus Moscoviticis comment. II., ed. Colon. p. 13^a*: „Qua de tota re eodem in Commentario scripsi, quem no- uissime de Provincia illa (Livonia) ad V. B. misi.“ Nam latitabat liber in seriniis Vaticani, unde primam, sed mancam admodum notitiam, omisso auctoris nomine, dedit *Bernhardus de Montfaucon* in *Bibliotheca Manuscriptorum I. 120.*: „n. 5469. Libellus de religione Christiana in Li- vonia“, quem ex bibliotheca Alexandri Petavii testatur immigrasse in Vaticanam. Qua annotatiuncula deceptus, doctus *Originum Livoniae* editor *J. D. Gruber* suspicatus est, suum *Chronicon Livonicum vetus* eo sub no- mine fortasse latere (in *praef. p. I.*). Nostris temporibus reservatum erat, ut clarius res perspiceretur et libellus ipse in lucem protraheretur. Primus accuratiorem ejus notitiam attulit Livonus, nomine *Victor Hehn*, postea per aliquot annos Lector linguae germanicae in Universitate Dorpatensi, qui cum a. 1840. et 41. Romae commoraretur, secundum *Montefalconii* notitiam librum illum manuscriptum in Bibliotheca Vaticana investigavit, sed ei permissum non fuit illum describere. Igitur quae inde excerpterat, secum attulit in patriam, ubi in Bibliotheca Academica Dorpatensi exem- plar, ut videtur, satis vetustum invenit, quod eodem tempore, a. 1840., quidam *Ulricus Parrot*, Argentorati degens, dono dederat. *Hehnus* sua excerpta juris publici fecit in *Verhandlungen der gelehrten Estni- schen Gesellschaft zu Dorpat II. 2. (Dorpat 1848. 8.) p. 33—43.* Post *D^{ns} Comes Alexander Przewdziecki*, qui Varsaviae habitat cujusque nomen litteris Polonorum illustrari jam coeptum est, cum a. 1846—49. iter faceret per Europam et bibliothecas et archiva externa perscrutaretur, unde historica documenta patriae suae inserventia erueret, Romae com- morans, felicior *Hehnio*, illius libelli describendi veniam obtinuit ejusque exemplum secum attulit in patriam. Itineris sui fructus publicavit in libro polonica lingua edito: *Wiadomosc bibliograficzna o rekopismach zawieraja-*

⁷⁾ Ipse ait in *Comment. Livoniae p. 21.*, se ex Moscovia Rigam venisse.

*cych w sobie rzeczy polskie przejranych po niektórych bibliotekach i archiwach zagranicznych w latach 1846—1849 przez Alexandra Przezdzieckiego. Warszawa 1850. 8., ibique pag. 40—41. quae continentur libro manuscripto in Vaticana sub nro 5469. servato recensuit; copiam vero allatam obtulit m. Martio a. praeteriti edendam in *Monumentis Livoniae antiquae*; quae cum edi desiissent, me suadente, exemplar suum Societati ad perscrutandas antiquitates patrias et res in Livonia gestas Rigae constitutae, tradidit, ut haec illud ederet. Societas veterem illam scripturam, me auctore, dignam censens, quae observantiae suae signum in festis esset, ab illustri Litterarum Universitate Dorpatensi, peractis post inaugurationem decem lustris, jam celebrandis, mihi editionis curam mandavit, et Dnus Comes Przezdziecki exemplum suum Roma allatum mihi misit ⁸⁾, quod adjunctis mihi sociis Dre Aug. Buchholtz et Cand. Car. Schirren, cum manuscripto Dorpatensi comparavi et in hanc, quae ante oculos est, formam redactum, prelo submisi. Restat, ut dicam de contentis manuscriptorum, de norma edendi, de usu hujus editionis.*

In Codice Vaticano, sicut in exemplo Dorpatensi, continentur:

1. Commentarius Livoniae, Gregorio XIII. P. M. scriptus ab Antonio Possevino Soc. Jes., d. d. Bartuae in Hungaria III. Kal. Apr. 1583.
2. Ejusdem litterae ad Abbatem Trzemesnensem, nominatum Episcopum Vendensem, d. d. Lovicii d. 22. Dec. 1582.
3. Regis Stephani Instructio data Georgio Radzivilio, Episcopo Vilnensi, Locumtenenti Srae Mtis in tota Livonia, ad provinciae hujus regimen, d. d. Rigae d. 1 Maji 1582. —

Haec scripta solum extant, necdum typis mandata sunt.

4. Curatio templorum catholicorum Rigae commissa D. R. Johanni De-

⁸⁾ Dnus Comes nobiscum communicavit quoque ductum litterarum, quo Possevinus in scribendo nomine suo usus est, qualisque in Cod. Vat. conspicitur. Eum hic accuratissime exscribendum curavimus:

Antomins Possevinus

metrio Solicowski, Secretario Regiae M^{ts}, d. d. Rigae, 1. Maji 1582. —
— v. in *Ciampi Bibl. crit.* I. 262.

5. Acta in conventu Legatorum Ser^{mi} Poloniae Regis Stephani Batorij
et Joannis Basilii Magni Moscoviae Ducis, praesidente Antonio Pos-
sevino de Societate Jesu, nomine Gregorii XIII. Pontificis Maximi.
M. D. LXXXI, mense Decembri in Kiverova Horca ad Jamum Sapol-
sciae in Moscovia. — v. in *Ant. Possevini Moscovia et alia opera*
(Coloniae) 1595. fol. pag. 82—115; Respublica Moscoviae et Urbes.
Accedunt quaedam latine nunquam antehac edita. Lugduni Batav.
1630. forma min. pag. 365—518.; Adalb. de Starczewski, Hi-
storiae ruthenicae scriptores exteri saec. XVI. Vol. II. (Berolini et
Petropoli 1842. 4.) pag. 45—84⁹⁾.

⁹⁾ Comparantes haec *ἐκτύπη* cum mscr. Dorp. invenimus missis levioris momenti variantibus
lectionibus:

1) protocollum sessionis XVIII. in mscr. Dorp. prolixius compositum esse, quam in *A.*
Possevini opp. pag. 96.; in *Rep. Mosc. p. 455.* et apud *Starczewskium p. 64.*,
ubi consona verba legimus, sed in Mscr. Dorp. in hunc fere modum scripta:

Diei IX. Januarii Sessio XVIII.

Cum eam diem literis de pace relegendis atque emendandis Legati (absente Al-
berto Radivilio) impendissent, duo rerum capita tractata sunt. Alterum ut arcium no-
mina finesque de more antiquarum foederis literarum singillatim scriberentur: alterum ut
Antonius eisdem literis de pace subscriberet. Utrique autem rei a Regiis petita, constanter
adversati sunt Mosci, quod ea a Magno Duce mandata non esse persaepe testabantur. Ac
generatim quidem scripturos se pollicebantur, ne Lituania vel Livonia contra Moscoviam,
neve haec contra illas bellum gereret. Sed urgentibus tum Regiorum tum Antonii ratio-
nibus, tandem assenserunt: nempe se scripturos, ne quid Moscus contra ullam Lituaniae
arcem, Chioviam, Canevium, Reckasium aliasque finitimas: neve contra Livonicas arces
quibus cesserat: Rex item ne contra alias Mosci arces hostile quidpiam ageret. Fines qui
erant antiquitus, iidem utriusque Principis ditioni arcibusque essent. Ceterum de Anto-
nii subscriptione, quam Regii identidem urgebant, Antonius ipse ad Moscos conversus,
bono eos ut essent animo jussit. Neque enim justas ob causas id se facere posse, etiamsi
velint. Deinde quantum satis fuit Regios allocutus, se nulla mora pacis exitum velle im-
pedire dixit: Porro biduum ea subscriptionis res Antonio a Regiis proposita, valde illum
sollicitum habuerat: sive quod nihil ea de re in mandatis haberet; sive inprimis quod dum
Regii Livoniae firmitati ea ratione consulebant, videret sedem ipsam Apostolicam, Caesa-
remque et alios forsan, quorum in Livonia esset aliquod jus, de Antonio, ac (quod caput
est) de Sede ipsa Apostolica conqueri posse, quod nimio ausu jus suum aliis quasi adju-
dicasset. Ac tamen Regi fore, ut non ita multo post pro aequitate a Pontifice Max: sa-
tisfieret, sperabat, si res ad ejus Sanctitatem referretur. Quae ratio tunc Regiis probata

6. Constitutiones Livonicae post submotum ex Livonia Moscum a Ser^{mo} Stephano Poloniae Rege sancitae, d. d. Varsaviae IV. Dec. 1582. — v. apud *Dogielem* V. 320—324. nro *CLXXXVII*.
7. Civitatis Rigensis in ditionem Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae sub quibusdam conditionibus collatio et receptio, d. d. Drohicini 14. Jan. 1581. — v. ap. *Dog.* V. 308—313. nro *CLXXXIV*.
8. Patentes (Regis Stephani) pro deducenda colonia in Livoniam, d. d. Niepolomiciis 29. Jan. 1583. — v. ap. *Dog.* V. 307—308. nro *CLXXXIII*, ubi tamen locus et dies harum litterarum ita exprimuntur: Polomiciis 29. Jan. 1582.

Ex hisce Cod. Vaticani argumentis D^{nus} Comes *Przedziecki* tria priora Romae exscripta attulerat, nunquam antehac edita, et ea nobiscum

est. Interea vero si Moscis ea de re acriter litigantibus longius fieret conficiendae pacis tempus (uti singulis momentis, exercitu Regis Plescoviam obsidente, fieri poterat), nec tamen ad Ecclesiae dignitatem aliquid accedere, ac multum periculi posse creari intelligebat, cum quidquid ex ea mora alterutri Principi intereidisset, id in Pontificem Max: facile (ut fieri solet) conjici potuisset. Itaque Mosci ubi dixere eorum Principem non esse sub lege, sed supra legem, eis verbis designantes nolle Ecclesiae subjici, meliora quaedam addiderunt: sese agentes, si ea de re Moscus in tempore praemonitus fuisset, illius mandatum in rem sedulo locaturos fuisse. Ceterum quae in literis ipsis de pace, de Summo Pontifice, deque Antonio attigerant, quae item pluribus Magni Ducis ad Antonium literis, ac Plenipotentia sibi scripta fuerant, satis argumento esse, quid a Pontifice Max: toto eo in negotio pacis in Principis sui gratiam factum fuisset. Reliqua redeunte in Moscoviam Antonio tractari posse liquidius. Sic sessioni eidem fine imposita, sequens dies de scribendis de pace literis fuit decretus.

- 2) „Conditiones pacis a Magno Moscoviae Duce petitas a Ser^{mo} Poloniae Rege Stephano concessas, et per Ser^{mi} Domini nostri Legatum transactas in Zapolsciae Jamo, A. D. 1582. die 15. Januarii“, quas *Adalb. Starczewski* suae editioni p. 65., et *Jo. Lasicii de Russ. Moscov. et Tart. ritib. libro pag. 276—278.* repetitas, inseruit, deesse ut in *A. Possevini opp. et Rep. Mosc.*, ita etiam in Mscr. Dorp.
- 3) „Litteras compositionis pacis Legatorum Magni Moscoviae Ducis et Legatorum Ser^{mi} Poloniae Regis“, quae sunt in *Possevini opp. pag. 99—107.*, in *Rep. Mosc. pag. 466—518.* et apud *Ad. Starczewskium pag. 67—76.*, desiderari in Mscr. Dorp., ut etiam
- 4) litteras ab Ant. Possevino ad Reginam Annam, Regem Stephanum, Jo. Zamoisium, M. D. Joannem Basilii, et a Magno Moscoviae Duce ad Pontificem Max: et vice versa, et a Regina Anna ad Possevinum datas, quae extant in *opp. Possevini p. 107—115.*, sed in *Rep. Mosc.* non inveniuntur, et quas *Ad. Starczewski* suae editioni pag. 76—84. adjecit.

communicavit; nos ex apographo Dorpatensi, pace Directorii Academici, quartum addidimus, quamvis docente D^{no} *Przedziecki* in *Wiadomosc etc.* l. c. jam exstet in *Ciampi Bibl. crit.*: quisnam enim nostratium hanc novit bibliographiam et ea uti potest? Cum ipse illam haud viderim, nil amplius mihi dicendum. (*Ciampi* nomen neque in *Jöcheri*, neque in *Eberti* lexicis est.)

In edenda vero scriptura vetere hanc secutus sum normam, ut copiam Cod. Vatic. accurate perlustrarem, vitia scribendi et σφαλματα quae dicuntur delerem, interpunctionis signa et orthographiam emendarem, ne una eademque vox aliis locis aliter scripta extaret; porro ut illud exemplar cum Dorpatensi compararem et variantes lectiones mscr. Dorp. textui subscriberem, qua in re mihi, etsi perraro, locus quoque datus erat conjecturas proponendi. Annotationes quasdam textui addere, necessarium et mihi videbatur et ipse D^{nus} *Comes Przedziecki*, cum mihi apographum textus mitteret, adjecerat nonnullas; has textui subjunxi et litt. **P.** insignivi, ne mihi arrogare viderer, quae alterius essent. Sed multo plura in annotationibus addenda censi, ut hae essent tanquam commentarius perpetuus illius *Commentarii*, in quo elaborando auctor haud contemnendam historiarum nostrae regionis notitiam ostendit, ita ut quasi succinctam historiam Livoniae scripserit. Cum autem plura nunc in historia nostra diligentius explorata altiusque indagata sunt, non defuit occasio, aut confirmandi nostri auctoris verba aut restringendi aut refutandi: qua in re pro viribus nostris desudavimus.

Num operae pretium sit, *Possevini Commentarium* hoc nostro tempore edere? forsitan aliquis interroget, sed qui historicarum rerum naturam bene norunt, eos nobis non iraturos speramus, quod hujusmodi documentum vetus in lucem protulerimus. Nam ut jam diximus, auctor historia nostra usus est, ut Pontifici Maximo, cui de rebus livonicis, jam ecclesiae catholicae abstractis, et sua industria iterum ad illam convertendis, exponere voluit, consilia sua melius commendaret; et sui ipsius temporis res gestas et adhuc gerendas tam clare nobis ante oculos posuit, ut inde, qui versantur in scribendis historiis, multa desumere possint ad illius temporis res clarius describendas. Igitur qui testimoniis aequalium historiam fulcire nituntur, non inutilem fortasse judicabunt ope-

ram, quam in edendo hoc *Commentario* collocavimus. *Litterae Possevini ad episcopum designatum Vendensem* argumenti quidem sunt majorem partem theologi; at *regiae illae litterae ad G. Radzivilium et J. D. Solicovium* historicis documentis jure annumerandae sunt.

Lectori benevolo hoc nostrum, quaecumque est, opusculum commendatum volumus totoque pectore optamus, ut Illustris Academia, cui fausta quaevis in omne tempus imprecantes, illud dedicamus, tanquam sinceræ observantiae gratique animi signum benigne id accipiat.

Scribebam Rigae, ipso die Martini Lutheri a. MDCCCLII.

Dr. C. E. Napiersky.

LIVONIAE COMMENTARIUS,

S^{MO} D^{NO} N^{RO} D^{NO} GREGORIO XIII° PONT^{CI} MAX^O

scriptus

ab

ANTONIO POSSEVINO,

DE SOCIETATE JESU.

Ortus et progressus religionis Christianae in Livonia.

Livonia inter eas gentes, quae Sarmatiae Europaeae attribuuntur, qua ad Septentriones vergit, Venedico sinu seu mari Balthico alluitur; a Russia vero illa, quae ad Moscum Principem attinet, Narva fluvio et ab ea, quae Poloniae Regi subiecta est, atque alba dicitur, propriis finibus ad solis ortum atque meridiem dirimitur, ad occasum Samogitiam habens, et Semigalliam, quae item Curlandia id est Curonum terra dicitur; quamvis haec ad ipsam Livoniam spectet. Jam vero unde Livones dicti sint, eo magis incertum, quod qui eos a Romanis descendisse asserunt, cum veteribus scriptoribus **Plinio** et **Strabone** haud consentiunt; quorum hic Romanos Albim transcendisse negat¹⁾: ille ad Prutenos usque pervenisse, Prussiam autem magis tentasse quam devicisse commemorat²⁾. At ii, qui vel superiore, vel hoc seculo res Polonorum scripsere, **Duglossus** (sic)³⁾, et

¹⁾ Auctor noster ad locum **Strabonis** in *Geograph. l. VII. cap. 2.* spectasse videtur, ubi legimus: *Τὰ δὲ πέρας τοῦ Ἀλβίου, τὰ πρὸς τῷ Ωκεανῷ, παντάπασιν ἄγνωστα ἡμῖν ἐστίν. - - - οὐδ' οἱ Ῥωμαῖοι προῆλθον ποτὶς εἰς τὰ περαιτέρω τοῦ Ἀλβίου, ὥς δ' αὐτοὺς οὐδὲ πεζοὶ παρωδεύχασιν οὐδένες.*

²⁾ Frustra in **Plinii hist. natur.** locum quaesivimus, quem sub oculis habuisse autor videri possit; sed, praeceunte **Cromero**, eum citat ex autoritate **Erasmii Stellae**, v. not. 6.; at **Duglossus** de **Plinio** nil habet.

³⁾ **Johannes Dlugossus**, lat. **Longinus**, Canonicus Cracoviensis, natus Brzezniciae 1415, ab episcopo Cracoviensi, **Zbigneo de Olesnica**, Romam missus 1449, terram sanctam adiit 1450, post varia fata a Rege Poloniae nominatus est episcopus Leopoliensis, sed ante consecrationem vita defunctus a. 1480. 10. Maji. Ex ejus scriptis hic memorandi: *Historiae polonicae libri XII.* (ad a. usque 1444) *ed. ab Henrico L. B. ab Huyssen. Lipsiae 1711. fol.*, quibus accessit *Tomo II. liber XIII. et ultimus* (ad a. usque 1480), *cum quibusdam libris rarissimis Kadlubkonis, Sarnicii etc. Ibid. 1712. fol.*

Chromerus⁴⁾, alia scribunt, atque conjiciunt. Is civili bello, quod inter Caesarem et Pompejum gestum est, Romanos non ita multos, Italia relicta, iis in oris, quae ad Venedicum sinum pertinent, consedisse, condidisse autem Urbem, quam Romove de nomine Romae vocatam suae gentis metropolim incoluerint⁵⁾. **Chromerus** vero inquit (siquis suspicioni locus in historia dandus est), Romanorum manum Duce Libone aliquo ad ea littora Venedici sinus, quae ad exorientem solem spectant, et Russis finitima sunt, vel vi tempestatum appulsam esse; vel certo cursu Caesarum tyrannorum saevitiam fugientem secessisse, et Livonum appellationem a Libone accepisse⁶⁾; eique rei argumento esse posse flumen Libam, et ejusdem nominis oppidum, ostio ejus in mare Balthicum decurrentis impositum. Ceterum quatuor populorum, quos ea Provincia continet, quatuor idiomata diversa sunt Curonum, Livonum, Lettorum, Estonum. Hi omnes quamdiu vitae communionem inter sese, atque commercium cum externis non habuere, tamdiu in unum sermonem haud^{a)} coaluerunt. Itaque etiam hoc tempore varietas illa retinetur, nisi quod plerique ob germanorum frequentiam, qui Honorio Pontee Maximo hortante in eam oram atque Provinciam convenere, linguam eam norunt, atque usurparunt. Ac primo quidem Mercatoribus Germanis, qui eo quaestus caussa commigrabant, cum sese pii Sacerdotes aggregassent, ut barbaram gentem excolerent, Meinardus quoque, Sigeburgensis monachus, studio propagandae pietatis incensus, in Livoniam venit anno a Christo nato millesimo supra Ducentesimo⁷⁾, qui etiam primus^{b)} fuit ejus Provinciae

a) non. b) add. deinde.

⁴⁾ Debet scribi Cromerus. Martinus Kromer, [nat. 1512], episcopus Varmiensis [1579], praeclarus historiarum Poloniae scriptor † 1589 [23. Mart.]. P. — Scripsit: *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica regni Polonici libri II.* pluries ed., etiam in *Joh. Pistorii scriptoribus rer. Polon. Tom. I. p. 74—121.*; *Chronicon de origine et rebus gestis Polonorum* (usque ad a. 1506). *Coloniae, 1573.* — *Ibid., 1539, 4.* — in *Pistorii Script. rer. Pol. Tom. II, p. 402—853.*

⁵⁾ v. *Jo. Dlugossi seu Longini hist. Pol. l. II. pag. 119.*

⁶⁾ v. *Mart. Cromeri de origine et rebus gestis Polonorum l. III.*, ap *Pistor. II, 445.*: „Quando autem et quonammodo Latina lingua cum uernacula Prussorum, Lithuanorum, Liunumque sese miscuerit dicere non habemus. Erasmus quidem *Stella* Prussiam Romanis armis tentatam magis, quam deuictam esse, memorat, *Plinium*que authorem citat: quo fit, ut cum imperio Latina lingua eo peruenire non potuerit. *Dlugossus* uero scribit, civili bello, quod inter Caesarem et Pompeium gestum est, manum quandam Romanorum deserta Italia, in ijs oris consedisse, urbemque condidisse, et Romove de Romae nomine dixisse, eamque diu metropolim gentis fuisse. Quodsi uera est *Dlugossi* sententia, suspicari quis posset (si quis tamen locus est suspicionis in Historia) eam Romanorum manum, duce Libone aliquo, ad ea litora Venedici sinus, quae ad exorientem Solem spectant, et Russis finitima sunt, uel vi tempestatum appulsam esse: uel certo cursu Caesarum tyrannorum saevitiam fugientem, secessisse, et Livoniam siue Liuniorum appellationem a Libone accepisse.“

⁷⁾ Germani inde ab a. 1158. (cf. *Gruberi Orig. Liv. pag. 177.*, *E. Pabst in Bungii Archiv f. die Gesch. Liv., Ekst. u. Rurl. IV. 58.*, *Voigtii hist. Pruss. I. 382.*) seu 1159 (cf. *Hansen in Script. rer. Livon. I. 500. not. 3.*) in Livoniam navibus venire coeperunt mercaturae causa. Mercatoribus vero, Livoniam adeuntibus, associavit sese religionis propagandae causa monachus Segebergensis, Meinhardus, „vir vitae venerabilis et venerandae canitiei“ (*Orig. Liv. p. 2.*), vel a. 1173., vel ut hodie plerumque censetur, a. 1186. (cf. *Script. rer. Livon. I. 363.*, *E. Pabst Meinhard, Livlands Apostel I. II. Reval 1847. 1849. 3.*) Episcopus Livoniensis factus, non ut habet *Alb. Krantzii in Saxonia (Francof. 1621. fol.) l. VII. c. 13. pag. 181—185.* iam a. 1186, sed secundum inscriptionem tumulo ejus incisam a. 1192. (cf. *Script. rer. Liv. I. 369.*), fati suis functus

Episcopus. (Urgebat rem Honorius Pontifex Maximus^{c)}, Hierosolymis a Saladino ex Christianorum manu ereptis, ut ab Aquilone panderetur aliquid boni, amplissimis a Deo praemiis, ac peccatorum condonationibus pro Christi Domini, qua fungebatur, auctoritate propositis, optimum quemque ac nobilissimum Saxonem excivit⁸⁾, qui ad Catholicam fidem inter Barbaros juvandam corpora mari et bello truci libenter exponerent. Cum vero, qui Meinardo successit, Bertholdus Abbas Cisterciensis in praelio adversus barbaros occubisset⁹⁾, tertius Livoniae evectus^{d)} Episcopus est Albertus¹⁰⁾, vir sanctus, qui postea primus Rigensis Archiepiscopus¹¹⁾ a Pont^e Max^o et Imperii Princeps ab Henrico Caesare declaratus est¹²⁾. Quo antistite Christiana res magnopere augeri caepta, Rigaque ipsa muro cincta¹³⁾ et sacra aedes primo exstructa est¹⁴⁾. Ac Saxo-

c) add. et. d) creatus.

est a. 1196. IV. idus Oct., ut est in ejus tumulo, vel XIX. Kal. Sept., ut habent *Fasti sacri Colonienses* in *Gelenii de magnitud. Colon.* pag. 715. Cf. *Mith. aus d. livl. Gesch. V. 425—428.*, *Script. I. 370.* Errat igitur autor noster in anno, quo Meinardum in Livoniam venisse autumat.

⁸⁾ Jam ante Honorium P. P. rebus Livonicis curam adhibuerunt pontifices romani: non solum Clemens III. (1187—1191) et Coelestinus III. (1191—1198), de instaurandis in Livonia sacris christianis, v. *Bungii Livl. Urk. Buch I. 10—15. nro. IX X. XI. et Reg. p. 3. nro. 9. 10. 12.*, sed etiam de christiana fide in illis terris longinquis armis propaganda iam Innocentius III. (1198—1216.), v. *Bungii Livl. UB. I. 15—20. 22—24. 52. 54—45. nro. XII—XIV. XVI. XVII. XXIV. XXVI—XXXVII. et Reg. pag. 4—6. 9—11. nro. 14. 13. 19. 21. 22. 29. 31—44.* Praecipue vero Honorius III. (1216—1227) de Livonum ecclesia et republica curam solertem gessit, exciens quoque, ut autor noster ait, optimum quemque ac nobilissimum Saxonem, ad juvandam fidem armata manu, v. *Livl. UB. I. 56. sq.* inde a *nro. XXXIX. et Reg. inde a pag. 11. et nro. 46. sq.* Sed Honorii bullae jam cadunt in tempora Alberti episcopi, nec possunt referri ad tempora Meinardi ac Bartholdi episcoporum, ut fit ab auctore nostro.

⁹⁾ Bartholdus, Abbas Luccensis, iam a. 1197. nomen episcopi Livonum tulit (*Gruberi Orig. Liv. p. 204.*), et eodem anno in Livoniam venit, sed a Livonibus inimice exceptus, in Germaniam discessit et anno sequente, armatorum manu e Saxonia, Westphalia et Frisia stipatus, reddit et fortunam tentavit pugna, in qua quidem Germani victores discessere, ipse autem diem supremum obiit IX. Cal. Aug. (*Orig. Liv. pag. 12—15. Alnpeke v. 489—502. 529—575.*)

¹⁰⁾ Albertus de Appeldern, e gente Buxhøvediana, a. 1198 episcopus Livoniensis consecratus (*Orig. Liv. p. 13.*, *Hansen in Script. rer. Livon. I. 55.*), fundavit rempublicam Livonicam et sedem suam episcopalem a. 1201 s. 1202. Rigam transtulit, unde episcopus Rigensis dictus, eod. a. 1202. ordinem militiae Christi seu Gladiferorum constituit (*Orig. Liv. p. 22.*), et munere suo sapienter et viriliter perfunctus, obiit a. 1229. XVI. Kal. Febr.

¹¹⁾ Archiepiscopalem dignitatem non adeptus est hic Albertus I., sed Albertus II. (Suerbeer), qui a. 1246. 9. Jan. in dignitatem Archiepiscopi Prussiae, Livoniae, Esthoniae et legati pontificii in regionibus septentrionalibus elatus, a. 1253. ad episcopatum Rigensem, mortuo episcopo Nicolao, qui Alberto successerat, promotus, a. 1255. 20. Jan. ab Alexandro IV. P. M. Archiepiscopus Rigensis creatus est sedesque ejus metropolitana declarata. Cf. *Script. rer. Livon. I. 408.*, *K. v. Schlözer Die Hansa u. der deutsche Ritter-Orden in den Ostseeländern (Berl. 1851. 8.) p. 49—72. 163—175.*

¹²⁾ Diploma originale huius declarationis, d. d. Norimbergae Cal. Dec. Ind. XLIII. (1224), adhuc extat Petropoli, v. *Mittheil. aus d. livl. Gesch. III. 517 sq.*, *Bungii Livl. Urk. I. 71. nro. LXVII. et Reg. pag. 17. nro. 77.*

¹³⁾ Cf. *Orig. Liv. p. 20.* ad a. 1201. (secundum *Hansenii* computationem); sed iam tempore episcopi Bartholdi in loco Riga seu ad lacum Rigam urbs condi coepta esse videtur. Cf. *Chron. ord. lequestr. teuton. c. CXXXV.*, *Alnpeke v. 525—528.*, *Script. rer. Livon. I. 752. 870.*, *Monum. Liv. ant. Tom. IV. p. XIX.*

¹⁴⁾ Auctor videtur significare templum Sanctae Mariae s. ecclesiam cathedralem, quae iam in ipso primordio urbis, a. — ut videtur — 1201, exstructa erat lignea, a. 1214 igne vastata, alio in loco, iam a. 1211. ab episcopo Alberto designato (*Script. rer. Livon. I. 410. nro. LXII.*, *Bungii Livl. UB. I. 29. nro. XXI. et Reg. p. 7. nro. 26.*),

niae Dux Albertus ¹⁵⁾, et Rugiae Comites Venceslaus ¹⁶⁾, et Barvinus ¹⁷⁾ eo venerē. Interea Valdemarus secundus ejus nominis Rex Daniae (ut Septentrionis principes tum erant unius labii ac propterea internis haeresum dissidiis haud distenti, victricia signa quoquoersum inferebant) Estoniam classe adducta expugnavit, ut cum Revoliam aedificari jussisset ¹⁸⁾, populum ejus orae sacro baptismo expiari et ab Sacerdotibus Catholicis doceri curavit. Pontifex autem Maximus cum Episcopum ei genti praefecisset ¹⁹⁾, ut Lundensi quoque Archiepiscopo Daniae subderetur, in gratiam bene de Ecclesia meriti Regis concessit ²⁰⁾. Sed cum Vilelmus ^{e)}, Episcopus Mutinensis, idemque tituli Sanctae Sabinae Cardinalis, in Livoniam advenisset a Gregorio Nono Pont^e Max^o Legatus ²¹⁾, Saxoniae Duce Alberto ad pleniorē victoriā animato, Osilia maris Balthici Insula Christo nomen dedit ²²⁾. Sic fide Christiana jam latius patente, Derpa-

^{e)} Vilelmus.

denuo aedificata ex lapidibus et fortasse eadem est, quae adhuc restat. Cf. *Orig. Liv. p. 96.*, *Script. rer. Liv. I. 410.*, *Bungii Livl. UB. I. c. Monum. Liv. ant. T. IV. p. XLII.*

¹⁵⁾ Hic dux, quem *Henricus Lettus* ducem Saxoniae de Anhalt ob ejus originem e domo Anhaltina nuncupat, in Livoniam venit vere a. 1219, fortem se praebuit in expeditionibus contra Esthones et Osilienses et in pugnis ad Ymeram et apud Carethen s. Karidal, et domum reversus est vere anni sequentis. Cf. *Orig. Liv. pag. 127. 159.*, *Alupeke v. 914—1222. et Kallmeyer* annotat. ad eum in *Script. rer. Livon. I. 736.*

¹⁶⁾ Wenceslaus, Slavorum princeps, in Estoniam venit cum Waldemaro, rege Daniae, a. 1219. et in proelio cum Esthonibus (15 Jun.) Danorum cedentium restituit rem. Cf. *Orig. Liv. p. 129. 150.* Secundum *Schwartzium de finibus principatus Rugiae p. 99.* hic fuit Witzlaus I., Rugiae princeps (cf. *Micraelii Chron. Pomeran. I. III. c. 3.*, *Dahlmann Gesch. von Dänem. I. 570.*, *Barthold Gesch. von Rügen u. Pommern II. 560. 566. 597.*). Res Rugiae moderavit inde ab a. 1218. usque ad a. 1249. Plura de eo vide in *C. G. Fabricii Urk. z. Gesch. des Fürst. Rügen T. II. (Stralsund 1845. 4).*, *Rugische Zustände pag. 4—12.*, sed nil de eo invenis apud *Alupekium.*

¹⁷⁾ Hic apud *Henr. Lettum* nomen fert „Henrici Burewini, nobilis viri de Wendlande“; venit cum decano Halberstadensi 1218. in Livoniam, „annum peregrinationis suae completuro ibidem“ (*Orig. Liv. p. 125.*, *Alup. v. 1416—1422.*) et fuit sine dubio principis Megalopolitani Henrici Burewini († 1228) filius ejusdem nominis († 1226); sed a *Russovio* et aliis historicis Livonicis hunc sequentibus convertitur in Barnimum, principem Pomeraniae. Cf. *Kallmeyer* annot. ad *Alup.* in *Script. rer. Livon. I. 759.*

¹⁸⁾ De Waldemaro II., Daniae rege, ejusque in Esthonia rebus gestis v. *Orig. Liv.* locis plurimis (v. Indicem ad *Orig. Liv.* in *Script. rer. Liv. I. 481.*), *Alupeke v. 2027—2064.*, et posteriores historicos livonicos; *Dahlmann Gesch. v. Dänemark I. 567—575.*

¹⁹⁾ Post caesum in proelio cum Esthonibus ad Revaliam a. 1219. commisso episcopum Theodoricum, qui Rigae consecratus (*Orig. Liv. p. 78. 338. nro. XIII.*), tum regem Esthoniā invadentem sectabatur (*ibid. p. 123.*), rex Valdemarus in ejus locum capellanum suum Wesselinum substituit, seu potius, ut dicit *Henr. Lettus*, Rex et Episcopi in castris regis manentes (*ibid. p. 150.*)

²⁰⁾ Frustra quaesivimus bullam papalem, qua Episcopatus Esthoniensis, post Revaliensis nuncupatus, metropoli Lundensi subjectus sit, nec invenimus nisi epistolam P. P. Gregorii IX. de a. 1236. 22. Mart., quae ea de re confirmat ejus Archiep. Lundensis, in *Turgenevii hist. Russiae mon. I. 45. nro. XLVI.* et inde in *Bungii Livl. UB. I. 187. nro. CXLVI.*

²¹⁾ Willelmus, episcopus Mutinensis, post Sabinensis et S. R. E. Cardinalis, bis legati pontificii munere in his terris functus est, a. 1224 et 1234 sqq. (cf. *Orig. Liv. pag. 394. 399. nro. XLIII. L.*). Solerti et praeclara industria in rebus ecclesiasticis et civilibus ordinandis in Livonia, Esthonia et Curonia elaboravit plurimaeque sunt documenta hujus laboris in litteris publicis.

²²⁾ Cf. *Orig. Liv. p. 179—182.*

tensis²³⁾ et Osiliensis²⁴⁾ Episcopatus jam tum instituti, Archiepiscopo Rigensi attributi fuere, qui ut barbariem circumquaque evelleret: ordinem sive sodalitatem, quae militia^{f)} Christi dicta est, instituit²⁵⁾, addito crucis insigni, unde et crucigeri²⁶⁾ vocati, quibus tertiam reddituum partem Rigensis Episcopatus addixit. Is Christianae religionis ortus et progressus fuit^{g)} 27).

^{f)} militiae. ^{g)} in marg. mscr. Dorp.: Chrom. lib. 7 de reb. Polon.

²³⁾ Hermannus, frater episcopi Alberti, Abbas Sti Pauli apud Bremam, a. 1219. a fratre suo in locum caesi a paganis episcopi Esthoniensis Theodorici constitutus, ab electa sede sua nomen Lealensis episcopi assumpsit, confirmatus a Pontifice maximo, postea pro sua parte Unganniam accepit et Dorpati ecclesiam cathedralem fundavit a. 1224. eodemque investitus ab imperio, abdicavit, lumine oculorum orbatus, a. 1245 (cf. *Orig. Liv. p. 141. 164. 170.*, *Bungii Livl. UB. I. 64. 69. 72 nro. LXI. LXIV. LXVIII. et Reg. pag. 13. 16. 17. nro. 70. 74. 79.*, *Gadebusch livl. Jahrb. I. 1. pag. 242.*)

²⁴⁾ Cum Hermannus, hucusque Lealensis episcopus, relicta sua sede Lealensi, a paganis diruta, Dorpatum transmississet, novus episcopus in partibus maritimis est constitutus Godefridus, Prior de Porta caeli, Cisterciensis ordinis monasterio prope Numburgum ad Salam Thuringicam, a. 1224. et postea ejus dioecesis Osiliensis nominata, † 1228. Cf. *Orig. Liv. p. 142. not. x., p. 175 not. c.*, *Gadebusch livl. Jahrb. I. 1. pag. 209.*, *Bungii Livl. UB. I. 185. nro. CXLV. et Reg. p. 40. nro. 162. ad a. 1256.*

²⁵⁾ Ordo fratrum militiae Christi ab Alberto episcopo Livoniensi, annuente P. P. Innocentio III., ope Theodorici, tunc temporis Abbatis Dunamundensis, a. 1202. institutus est (*Orig. Liv. pag. 22.*, *Chron. Ord. theut. c. CXXXVI.*, *Alnp. v. 693 sq.*, *Script. rer. Liv. p. 752. 870.*). Jam ab a. 1207. cum Alberto episcopo cavillari coepit de terris possidendis, quarum tertia pars ei concessa est a. 1210. (*Orig. Liv. p. 43.*, *Script. rer. Livon. I. 583. XXXVIII. LXII. LXIII. LXX. et Reg. pag. 6. 8. 9. 11. 16. 17. nro. 21—23. 28. 30. 43. 71—75. 80.*) Post strenuos labores et mortem magistri ejus Volkwini in proelio Lithuanis a. 1236. die 22. Sept. commisso, conjunctus est cum equestri ordine theutonico seu de domo theutonica Stae Mariae Jerosolimitanae, qui terra sancta relicta in Europam transmigraverat et in Prussiam vocatus a Conrado Duce Masoviae (*Foigt Cod. dipl. Pruss. T. I. in reg. pag. V.*, et ej. *Gesch. Preuss. II. 183. sq.*), novam ibidem christianae religionis plantationem fundaverat. Haec conjunctio facta est, labore et rogatu Volkwini et ejus fratrum, connivente magistro ord. theut. Hermannno a Salza, per P. M. Gregorium IX. a. 1237. m. Martio seu Aprili. V. *Alnp. v. 1847. sq. 2010. sq.*, *Chron. ord. equestr. theut. cap. CLII.*, *Script. rer. Livon. I. 873. sq.*, *Foigtii Gesch. Preuss. III. 322. sq.*, *Bungii Livl. UB. I. 191—194. nro. CXLIX. CL. et Reg. p. 42. 45. nro. 163. 169*

²⁶⁾ Nunquam fratres militiae Christi crucigeri vocati sunt, sed hoc nomen solemne erat fratribus ord. theut., et illi ob signum eis concessum semel tantum ab Henrico Letto nominantur Gladiferi (*Orig. Liv. p. 156.*) Nomen Ensiferorum, quod illis attribuit H. L. Schurz/leischius in futili suo opere: *Historia Ensiferorum Ordinis Theutonici Livonorum. Vitembergae 1701. 8.*, plane inusitatum est apud veteres auctores et in diplomatibus vetustis. Permagna est usque ad hunc diem confusio horum duorum ordinum, inter sese plane diversorum. — Caeterum quae erat fratribus mil. Chr. cum ordine ecclesiastico, invidia et inimicitia (cf. *Alnp. v. 1258. 6652. sq.*) tanquam haereditate transit ad ordinem theuton.: unde graves illae dissensiones et certamina inter Archiepiscopos atque Episcopos et Ord. theut. orta sunt, quae folia annalium Livoniensium implent (cf. *B. Bergmann Livlands Orden u. Oberggeistlichkeit im Kampfe*, in ej. *Magazin f. Russlands Gesch. etc. Mitau 1823. 26. 3.*)

²⁷⁾ Ad haec verba in Mscr. Dorp. ad marginem citatur *Cromer. lib. 7. de reb. Polon.*, quod indicat, unde *Possevinus* suam de rebus Livonicis hausserit notitiam; sed parum et minus rectum est, quod de iis rebus in *Cromeri Polonia l. VII.* (apud *Pistor. II. 323.*) legitur: „Apud Liuones nero, cum Meinardus episcopus, et post eum Albertus, Christianam religionem paulo ante propagare coepissent: Albertus alter, quo facilius barbariem inde extirparet, ordinem siue societatem, quae militiae Christi dicta est, instituit, ac tertiam partem reddituum Rigensis episcopae ipsi attribuit.“

Rerum Livonicarum inclinatio.

At vero procedente tempore, cum idem ordo ²⁸⁾, qui Teutonicorum quoque vocabatur, res suas optimo in statu constituisse videretur: et eorum Magister, qui Princeps erat ordinis, Vendam, quae civitas in medio Livoniae sita est, sedem sibi ac suis delegisset, non solum Archiepiscopo, ceterisque Episcopis non cedere, verum ne eos quidem pares agnoscere volebat. Inde in bona, munitionesque illorum invadere ^{b)} ²⁹⁾, Fridericum Dorpatensem Antistitem propria e civitate ejicere ³⁰⁾, Archiepiscopum Joannem Patronum in vincula conjicere ³¹⁾: nec ita multo post ipsam etiam Urbem Rigam, Rigensemque agrum Archiepiscopo, a quo centum et quatuor ante annos eque-

^{b)} in marg. Cod. Vat.: An. 1300.

²⁸⁾ Non idem ordo fratrum militiae Christi s. Gladiferorum (Schwertträger, Schwertbrüder), sed is ordo, qui Theutonicorum quoque vocabatur (der Deutsche Orden, die Marianer, die Kreuzherren) et in quem a. 1237. ille ordo militiae Christi, debilitatus nec ipse amplius sustentationi suae par, transierat et transformatus erat a Pontifice maximo, inde ab illo tempore res Livonicas ordinare coepit et auctoritate sua Archiepiscopis adversari conatus est.

²⁹⁾ Adscriptus in margine Cod. Vat. annus 1300. indicare videtur, auctorem nostrum ortum litium inter Ordinem et Archiepiscopos in hoc anno ponendum esse censere. Sed has lites iam antea exortas esse necesse est. nam a. 1266. 3. Febr. Capitulum Rigense et Ordo Livonicus amicitiae foedus iniere, quod sine dubio subortarum inter eos dissensionum finis erat (v. *Index nro. 714. 2., Voigtii Gesch. Preuss. III. 303.*) et a. 1268. m. Dec. inter sese convenere, ne querelas suas ad curiam romanam deferrent (v. *Index nro. 204., Dogiel V. 21. nro. XXX., Mittheil. aus d. livl. Gesch. IV. 406., Monum. Liv. ant. T. IV. p. CLXII. nro. 41.*). Nihilominus iam a. 1269., ut videtur, equites Archiepiscopum Albertum in ipsa ejus capella armata manu invadere ausi sunt eumque simul cum praeposito Rigensis capituli, Joanne de Vechten, ceperunt (*Voigt. l. c., Dogiel V. 26.*); sed plura de hac re non invenimus. Acrius animi litigantium exarsere inde ab a. 1292., cum et civitatis Rigensis cum ordine intercessisset certamen (v. *Voigt. IV. 121. sq., Monum. IV. p. XXVII. sq.*).

³⁰⁾ In serie episcoporum Dorpatensium alius Fridericus non occurrit, nisi Fridericus de Haseldorp (1268—1280. cf. *Index II. 338.*); sed nusquam legimus, inter eum et ordinem certamen fuisse, nec ei ejusmodi injuriam illatam esse ab ordine. Fortasse auctor noster indicare voluit Archiepiscopum Rigensem Fridericum (1304—1340), qui a. 1305 querelas suas de ordinis injuriis ad Pontificem maximum detulit (*Index nro. 266.*), a. 1325. banum contra magistrum et ejus ordinem in cathedrali rigensi publicari jussit (*Voigtii cod. dipl. Pruss. II. 144. nro. CXI., Index nro. 310., Kotzebuei Preuss. alt. Gesch. II. 368—376.*), et inde ab a. 1307. plerumque in curia papali tum Lugduni existente degebat, ut fortius litem gereret contra ordinem. Cf. *Voigtii Gesch. Preuss. IV. 234—244. 268—272. 304—309. 328—330. 364—378. 387—400., Mon. Liv. ant. T. IV. p. XXXII. sqq.* — Archiepiscopum Fridericum secutus est in Rigensi archiepiscopatu Engelbertus de Dahlen, qui antea (1325—1340) sedem episcopalem Dorpatensem occuparat et quem legimus a. 1336. in Suecia fuisse „de rebus inibi ordinaturum“, ut dicit *Alb. Krantzii in Chronicis regnorum aquilonarium, Daniac, Suetiae, Norvagiae, (Argenterati M. D. XLVI. fol.) pag. 363. Suetiae lib. V. cap. XXVIII., cf. Arndt II. 94. not. h.* De eodem narrat *Detmarus Lubicensis in Grautoff's Lübb. Chroniken I. 240.*, sed eum nominat Ghiselbertum et dicit, eum in Sueciam venisse „umme werf sines stichtes“ i. e. ut recuperaret episcopatum suum. Num hic quoque rem habuit cum ordine? Apud alios scriptores nihil de eo rebusque ejus invenimus.

³¹⁾ Johannes II. de Fechten, archiepiscopus Rigensis 1286—1294., ab ordine in captivitatem redactus et per plures menses in ea detentus et Johannes III. comes Swerinensis, archiep. 1294—1300., eandem sortem passus est per 33 hebdomades a. 1295. Cf. *Voigtii Gesch. Preuss. IV. 121—126., Mon. T. IV. p. XXVIII. XXIX.*

stris ille ordo in Livoniam fuerat inductus, per summam injuriam eripere ³²⁾: tum male conscii, cum, si sese in officio ac fide continuissent, Divinum et humanum praesidium sibi non defuisset, modo in Caesaris et Germanorum clientelam se tradere ³³⁾, modo Prutenos in Societatem ac foedus vocare conati sunt ³⁴⁾. Archiepiscopis autem jus suum defendentibus, factum est, ut octoginta totos annos apud legitimum Tribunal Apostolicae Sedis Romae utrinque litigatum sit ³⁵⁾. Atque ut qui ejusmodi artibus et vi alienum Imperium occupant, gravissima incommoda pariunt, sic crucigeri Christianae Reipublicae jam non tantum afferebant auxilii, quantum negotii facescebant, et Pontificum Maximorum, ejus ordinis peccata ob penitentiam dissimulantium ³⁶⁾, toto eo tempore gravissimas sollicitudines exacuebant, hinc Germanis et Caesaribus rem crucigerorum fomentibus, illhinc aequitate pro episcopis ¹⁾ pugnante. Quamobrem et Othonem Pomeraniae Ducem Caesar Archiepiscopum Rigensem conatus, ut Apostolica Sedes crearet, non potuit assequi, adversante Bonifacio Nono Pontifice Max^o ³⁷⁾; sed ad extremum idem Pontifex, ubi videt frustra ratione laborari, interea vero plurimarum animarum paucorum perti-

¹⁾ Archiepiscopis.

³²⁾ Urbs Riga ab ordinis Magistro Eberhardo a Monheim (1328—1340.) per totum fere a. 1329. summa cum vi obsessa et a. 1330. m. Martio ei tradita est. Cf. *Mon. T. IV. p. XXXV—XXXVII.* Inde ab illo tempore civitas Rigensis, quae hucusque solum archiepiscopum dominum suum venerabatur, magistri quoque ac ordinis dominium, quanquam peraeque, agnoscere coacta erat: unde sempiterna illa altercatio cum Archiepiscopis, quae duravit per duo saecula, et funestissimae illae discordiae, quae patriam nostram perinde turbavere.

³³⁾ Designat noster auctor varia illa diplomata Imperatorum ac Caesarum germanorum, quae sibi comparaverunt et ordo fratrum militiae Christi et ordo theutonicus, ut iis potestatem suam fulcirent, et quae omnia enumerare hic longum est: sufficiet hic unum ex omnibus allegare, quo equites ereptam Archiepiscopo civitatem Rigensem sibi vindicare annixi sunt: litteras Imperatoris rom. Ludovici IV. ad confirmandam deditionem urbis Rigae in potestatem ordinis, cui dat summum in civitate exercendum jus, d. d. Ulmiae, feria sexta post inventionem sanctae crucis (8. Maji) 1332., quas habes typis exscriptas in *Mon. Tom. IV. p. CLXXIV. nro. 60.* (cf. *Index nro. 527. 528. 490.*). Jam antea Romanorum rex Rudolphus I. civitati Rigensi praeceperat, ut Livonici ordinis magistrum supremum suum judicem agnosceret, d. d. Norimbergae IX. Kal. Dec. Ind. III. Regni a. II. (23. Nov. 1275., cf. *Index nro. 213. Mon. IV. p. CLXVI. nro. 43.*)

³⁴⁾ Pruteni hic sunt equites theut., in Prussia commorantes, quorum magister generalis ordinis quoque Liv. caput erat.

³⁵⁾ Cf. *Dogielis cod. dipl. Tom. V.* et *Voigtii Gesch. Preuss.* pluribus locis.

³⁶⁾ Astute hic auctor noster, qui a partibus Archiepp. stat. benevolentiam Pontificum erga ordinem declarat quasi provocatam poenitentia ordinis, quamvis constet, ejus causam quaerendam esse et in utilitate, quam ordo ferebat rei christianae, et in donis, ab ordine curiae romanae allatis.

³⁷⁾ Archiepiscopus Rigensis Johannes IV. a Sinten (1374—1393), vehementer vexatus ab ordine et vi ejus archiepis et terris suis privatus ob insimulatam ei auxilii petitionem a Lithuanis et Russis, e Livonia aufugerat, auxilium quaerens apud externos (*Index nro. 474. 476. 478. 479. 484. 487. 488. 489., Dogiel V. 107. nro. LXVII.*), et a. 1393. a Pontifice max., ut illis aerumnis eximeretur, evectus erat in Patriarchae Antiocheni fastigium. Tum ordo, cui tunc temporis P. P. Bonifacius IX. favebat, effecit, ut hic Johannem a Wallenrode, ordinis assecclam, et magistri generalis Conradi a Wallenrode, (1391—1393) cognatum, qui ipse ordinis regulam assumebat, archiepiscopum Rigensem constitueret a. 1395. (*Index nro. 515.*). Quo facto, nonnulli canonici Rigenses, per Germaniam exules, elegere instigante et adjuvante episcopo Dorpatensi Theodorico Damerovio (1378—1400.), Stettinensis ducis Svantiborii filium Ottonem, vix quatuordecim annos natum, quem et rex Romanorum Venceslaus protegebat (*Dogiel V. 108—109. nro. LXVIII—LXX.*); sed hic archiepiscopatu exutus est, pace inter litigantes facta Dantisci a. 1397. (*Index nro. 522.*) cf. *Voigtium V. 623—654. VI. 58—45 51. 76—78.*

nacia jacturam fieri posse, Rigam eidem ordini, si ad sanitatem reduci posset, relinqui passus est^k). Quod an quindecim aureorum millibus acceptis fecerit, ut quidam³⁸) licentius scripsit, ii ipsi qui rerum momenta inspexerunt acutius ac Romanarum rerum, quae tum agebantur, ordinem expendere, secus accidisse norunt³⁹). Ceterum nec ille inficias it, quae a crucigeris in Livonia patrabantur, ea sic nefaria fuisse, ut eradicandum, non sustinendum amplius eum ordinem omnes boni censerent. Quamobrem et Clementis Pontificis mandato¹⁾ earum rerum cognitio demandata est Joanni Archiepiscopo Bremensi, atque Alberto Canonico Ravennati⁴⁰), ut nemini dubium sit, non quindecim,

^k) in marg. Cod. Vat.: Chromerus. ¹⁾ in marg. Cod. Vat.: Vide harum litterarum exemplum in Dugosso.

³⁸) V. Mart. Cromeri de origine et rebus gestis Polonorum lib. XI. ap. Pistor. II. 384.: „Nec dissimili paricidio Liunionenses quoque Cruciferi eodem fere tempore Rigam urbem atque territorium Rigensi Archiepiscopo a quo ante centum et quatuor aut quinque annos simili de causa in Liunioniam inducti erant, per summam iniuriam eripuerunt. Qua de re cum Romae lis plus octoginta annis ducta esset, tandem Bonifacius nonus Rigam ordini Cruciferorum quindecim millibus aureorum acceptis addixit. Multa praeterea nefaria utrique Cruciferi in Prussia et Liunia, ac Lithuania quoque designabant, unde appareret eos delendae potius, quam propagandae apud barbaros religionis Christianae curam habere. Quae literis Clementis quinti Pontificis Max. quibus cognitionem earum rerum Joanni Archiepiscopo Bremensi et magistro Alberto canonico Rauennati delegavit, prolixè et diserte descripta sunt. Quarum litterarum exemplum extat apud Dlugossum.“

³⁹) Ordinis Liunionici magister Wennemarus de Bruggenoye (1389—1401.) archiepiscopatum Rigensem occupat a. 1392. indeque Archiep. Johannem IV. fugat (v. supra not. 37.), qua de re litteras excusatorias (Index nro. 488.) misit Pont. max. Bonifacio IX. (1389—1404) ei que persuadere studuit, hanc occupationem factam esse romanae sedis gratia. Inde Pontifex max. magistrum jussit a. 1394. expendere camerae apostolicae proventum bonorum ad mensam Archiepiscopi et Canonicorum pertinentium usque ad 11500 Floren. auri (Index nro. 308.); et canonicos Rigenses regulam ordinis subire, eosque ab ordinis magistro nominari et confirmari, ut in Prussia (Index nro. 309., Mittheil. aus der livl. Gesch. II. 233—262.); nec amplius institit defensionem ordinis, quem liberavit ab apparitione personali in curia romana (Index nro. 310. 311.) Cf. Voigtium VI. 7—10.

⁴⁰) In Jo. Dlugossi seu Longini hist. Pol. (ed. Henr. L. B. de Huysen. Lipsiae 1711. fol.) l. IX. pag. 943—951. legitur: „Clemens Papa quintus in Auinione tunc agens, Magistrum et Fratres, totumque Ordinem Domus Teutonicorum Beatae Mariae de nigra Cruce in Prussiae et Liunioniae partibus constitutos, plures crudelitates, in varias Catholicorum prouincias perpendens perpetrasse, Joanni Archiepiscopo Bremensi, et Magistro Alberto de Mediolano Canonico Rauennatensi Capellano suo, tam horrendorum facinorum per litteras Apostolicas committit inquisitionem et examen. In quibus caedem per ipsos fratres in ciuitate Regni Poloniae Gdansk factam, et alia teterrima scelera commemorat. Quarum litterarum tale habetur in Ecclesia Rigensi originale, in quo triginta et vnus articuli contra eosdem Fratres conscripti deducuntur.“

Clemens Episcopus Seruus Seruorum Dei. Venerabili Fratri Joanni Archiepiscopo Bremensi, et dilecto Filio Magistro Alberto de Mediolano Canonico Rauennatensi, Capellano nostro, salutem et Apostolicam benedictionem. In vinea Domini licet immeriti cultores positi et Custodes, sic in ipsius culturae salubrisque custodiae nos debemus ministerio exercere, ut in ipsa infatigabiliter operantes, extirpandis vitiorum spinis, et peccatorum tribulis, quae superficiem ejus interdum obumbrare conantur: nec non plantandis virtutum germinibus, in quibus Altissimus delectatur, feruore Spiritus et diligenti sollicitudine intendendo, ipsam ab illis praesertim oppressionum discriminibus tueamur, quae sub pietatis specie cautius subintrantes difficiliter praecauentur. Sanè tam Praedecessorum Nostrorum Romanorum Pontificum, quam nostris continuatis successive temporibus, ex clamore valido et insinuatione famosa, ad audientiam Sedis Apostolicae est deductum, quod Praeceptores et Fratres Hospitalis Sanctae Mariae Teutonicorum, ad hoc solum per Sedem eandem, in Rigensi, Liunionensi, et Prussiae Prouinciis, constituti, ut Ecclesias ac personas Ecclesiasticas, aliosue Catholicae fidei professores, vallo fortitudinis munientes, ipsos a paganorum et schismaticorum tueantur incursibus, et ad dilatandum ibi Catholicae fidei nomen et cultum, ingiter

sed multo pluribus millibus Crucigeros libentissime justam illam vexationem redimere

elaborent: in gravem (proh dolor) nostri Redemptoris iniuriam, fidelium cunctorum opprobrium, et eiusdem fidei detrimentum, facti sunt hostes domestici, et familiares sunt redditi inimici. Non insurgentes pro Christi nomine aduersus hostes fidei, sed in eorundem fauorem (quod stupet auditus) variis calliditatum generibus dimicantes, potius contra Christum. Ad id praecipue, prout euidentia facti ostendere dicitur, intendentes, vt Ecclesiis omnibus, earumque facultatibus, et aliis bonis fidelium, dictarum partium, earum vsibus applicatis, in rerum amplitudine contabescant. Propter quod dimissa Christi militia, imo contra Christi fideles, armis nequitiae, bellum miserabile conserentes, nonnullos Archiepiscopos qui fuerunt pro tempore, aliosque Praelatos et personas in dignitatibus constitutas, illarum partium, non absque iniectione manuum in ipsos, timore Dei postposito, temere, violento, detestabiliter praesumpserunt. Sic de quatuordecim Ecclesiarum Suffraganeis, quas Ecclesia Rigensis Metropolis partium earundem habere consueuerat, septem totaliter deleuerunt, septem aliis in tali statu dimissis, vt plus sint dedecori et pudori decentiae pastoralis, quam si penitus non adessent. Nam de quatuor earundem Ecclesiarum eiectis Canonicis, in eis Canonicis institutos fratres sui Ordinis, pro Canonicis in dictis Ecclesiis locarunt, quos in eisdem factis instituit et destituunt sicut volunt. Et tales eorum Confratres, pro Canonicis se gerentes eligunt in confirmatione aliqua non obtenta, in Episcopos se faciunt consecrari, nullam obedientiam eidem Rigensi Ecclesiae volunt, etiam minus dignas: De quibus per potentiae suae abusum electionem faciunt celebrari, ac de modo et forma electionum huiusmodi, nulla examinatione praemissa, per antedictos Fratres sui Ordinis pro Episcopis se consueuerant habere Pontifices, cum solennibus Capitulis, latis et magnis facultatibus et redditibus abundantes, propriis vsibus, non absque pernicioso earundem Ecclesiarum dispendio, enormiter applicant; seque, vt liberius in praedictam Metropolim et Ecclesias, caeterosue Praelatos, et fideles partium praedictarum valeant desaeuere, eorumque munitiones, castra, terras, iurisdictiones, et iura propriae subicere ditioni; eisdem Paganis nequam amicitiae foedere vnientes, ac publicum eis aduersus dictos fideles impendentes auxilium, consilium, et fauorem, ferunt, arma, equos, et alia mercimoniis genera, per quae dicti pagani fideles eosdem possint acerbius impugnare, vendunt, et per alios ipsis vendi permittunt. Quodque grauius est, iidem Praeceptores et fratres, non solum a confinibus eorumdem paganorum, in quibus contra illorum incursus debuissent se murum defensionis opponere, in detrimentum fidelium recesserunt, sed quoddam castrum Rigensis Ecclesiae, eisdem paganis pro certa quantitate pecuniae venundarunt. Regnum Ptoech, quod quondam Rex Ptoechensis, ad fidem Christi conuersus, prolem non habens legitimam, eidem Ecclesiae Rigensi contulerat pro animae suae salute, dictis paganis, non absque iactura multitudinis numerosae fidelium dimiserunt. Cuius occasione duae solennes Cathedralis, Zeloniensis videlicet et Ruthenensis Ecclesiae, consistentes in Regno praedicto, totaliter sunt deletae: Quibus castro et Regno praedicto, ad manus dictorum infidelium taliter deuolutis, dicti pagani a locis confinium repulsis fidelibus, magnam partem dictarum prouinciarum, tunc fidelium multitudinem populosam, in solitudinem redegerunt, eisdem fidelibus partim peremptis gladio, partim eorumdem paganorum miserabili iugo suppositis perpetuae seruitutis. Quodque detestabilius est, si quando iidem Praeceptores et fratres offendendi paganos sub cuiusdam umbrae pallio velint ostendere se gerere voluntatem, illos fraudulenter impugnant, vt ex eorum facto fideles atrocius impugnentur, eosdem Paganos ex tenuis praedae damno modico, ad destruendum reliqua castra eiusdem Rigensis prouinciae, prauis nocendi artibus irritantes. Fertur etiam de ipsis execrabile facinus, quod cum Rex paganorum cum suis subditis fuisset ad fidem Christi conuersus, ac diuersos Episcopos successiue et Presbyteros seculares, ac fratres Praedicatorum et Minorum Ordinum, in toto Regno suo ordinasset, ad extirpationem errorum, et illuminationem plantationemque fidei Orthodoxae permansuros, iidem Praeceptores et fratres praedicti, proh pudor, velut eiusdem fidei subuersores, quosdam eorumdem Episcoporum et fratrum ex inde deiici, quosdam vero interfici, latentibus et occultis studiis procurarunt: et taliter pagani etiam ad fidem conuersi, lumine veritatis abiecto, errores, proh dolor, pristinos resumpserunt. Et sic quondam Lechouiensis Ecclesia Cathedralis in dicto Regno consistens, cum sua ciuitate et dioecesi, non absque multorum fidelium animarum et corporum deplorando periculo, miserabiliter fuit deleta. Populum etiam Christianum terrae Semigalliae, habentem Episcopum et Presbyteros Orthodoxos, qui eis Ecclesiastica Sacramenta ministrabant, iidem Praeceptores et fratres totaliter deleuerunt. Nobiliores eiusdem terrae, quos ad

voluisse si potuissent ⁴¹). Haec itaque Livonicarum rerum inclinatio fuit, quam excepit

conuiuium inuitarunt, proditiōis nefandae et miserandae saeuitia, mutilatione capitum peremerunt: Reliquam multitudinem dictae terrae ultra quam centum millia populi vtriusque sexus, ad terras paganorum crudeliter profugerunt, dictique fideles eorundem paganorum, in depressionem fidei, perpetuae sunt redditī seruituti. Propter quod et Episcopatus Semigalliae, qui per septem dietas amplam dioecesim obtinebat, totaliter de medio sublatus fuerat. Et ut omnino impediatur ampliatio fidei, et proponendi Verbum Dei facultas quaelibet subducatur, ex eo quod Fratres Ordinis Minorum castri Brunsberg eiusdem Rigensis provinciae, praedicationi dictorum paganorum insistentes, verbum Dei continue diffundeabant, ac quidam Frater dicti Ordinis, iugiter per Paganos discurrens, virtute verborum et operum coruscando, die quolibet multos paganos cognitione verae fidei illustratos, sacro regenerationis lauacro innovabat; eisdem fratribus Minoribus de dicto loco ignominiose eiectis, eundem locum funditus destruxerunt: nullos omnino eiusdem verbi praedicationi insistere permittentes, Ecclesias quoque, oratoria, et capellas aedificare pro Neophitis non permittunt: ita quod dicti Neophiti in rudimentis fidei non instructi, ac in Ecclesiis cum Orthodoxis participium non habent, nec in fide nec in moribus fidelibus sunt conformes: pessimum etiam vitium eorundem paganorum sectantes, confratres suos, si quos contigit interdum in hostili congressu vel conflictu aliquo vulneribus sauciari, contra morem eiusdem fidei Orthodoxae, priusquam expirent, impietate quadam saenissimae feritatis extinguunt, eorum corpora flammarum incendio coneremando. Ac ut praemissa et alia eorum detestabilia scelera eiusdem sedis effugiant notionem, vniuersos fideles clericos et laicos, cuiuscumque dignitatis et status existant, ad exponendum querelas de ipsis tantarum persecutionum, necessitate cogente, ac Sedem Apostolicam accedentes, crudeliter persequuntur, mortem eis per se et alios inferendo. Sicut haec in personis quondam Magistri Alexii Doctoris Decretorum, et aliorum quam plurimorum, quos redeuntēs de Romana Curia, ad quam venerant contra eos, crudeliter occiderunt, dicuntur liquido apparere. Nec dum finem praemissis enormitatibus imponentes, sed mali esse, boni credi, sub pallio ignoratae nequitiae cupientes, passus et itinera debita, per quae de ciuitate Rigensi exitus et reditus ad eandem quadam necessitate ineuitabili peraguntur, sub ea faciunt custodia detineri, ut non nisi personis, quas volunt, gressus ex ea pateat vel regressus. Sicque dicta ciuitas exitum et reditum non habendo liberum, eiusdem obsidionis et angustiae dispendia cogitur deplorare. Ad quam quidem obsidionem, praecclusis itinerum quorumcunque vestigiis, fortius angustandam, quoddam castrum a superiori parte ad portum monasterij Dimimundensis [Dunamundensis], Cisterciensis ordinis eiusdem ciuitatis ac dioecesis Rigensis, in quo eadem Ecclesia Rigensis ius obtinet patronatus, ab inferiori parte eiusdem ciuitatis Rigensis consistens, absque quibus ciuitatem eandem, nec per terram, nec per maris vestigia vllus potest ingredi, vel exire, quodam illicito emptionis titulo, cum monasteriis alienatio sit prohibita sacris Canonibus, et etiam ipsius monasterij Dimimundensis [Dunamundensis] propitiae memoriae Gregorij Papae noni Praedecessoris nostri priuilegio speciali cuiuslibet alienationis contractus foret specialiter interdictus, temeritate propria occuparunt, et detinent occupata. Propter quae in eisdem prouinciis, in quibus Ecclesiam suam foetu nouae prolis ad fidem conuersae Dominus ampliabat, familiari peste intestinam exerceente saeuitiam, non solum fides radicata et fundata non proficit, sed etiam persecutione domestica, et nisi celeri occurratur remedio, nomen ibi deperit Christianum. Nouissime ad nostrum peruenit auditum, quod dicti Praeceptores et fratres Hospitalis eiusdem, dilecti Filij Nobilis viri Wladislai Cracouiensis et Sandomiriensis Ducis terram hostiliter subintrantes, in ciuitate Gdansko ultra decem millia hominum gladio peremerunt, infantibus vagientibus cuiusuis mortis exitium inferentes, quibus etiam hostis fidei pereisset. Eidem quoque Praeceptores, et Fratres, quam plura alia detestanda dicuntur committere, quorum series se nimis extenderet, si singulariter singula praesentibus clauderentur. Nos igitur, qui disponente Domino, eiusdem Dominicae vineae regimini praesidemus, desiderantes ut in ea virtutes et virtutum palmites conualescant, succis vitiorum tribulis: Attendentes quoque quod praemissa quae de dictis Praeceptoribus et fratribus referuntur, ut pote pernitiōsa, et nostrae fidei contraria, imo Christi fidelium cunctorum cordibus inimica, sub dissimulatione transire salua conscientia nequeamus: Considerantes etiam, quod in talibus debitum correctionis referre remedium, nihil esset aliud, quam licentiam sceleribus indulgere, discretionem Vestram, de quorum circumspectionis industria, plenam in Domino fiduciam obtinemus, hortandum attente duximus et monendum. Vobis per Apostolica scripta districte praeciπiendo mandantes, quatenus ad partes illas, seu loca illarum partium, quae vobis pro executione huiusmodi negotij videri poterant magis apta, vos personaliter conferentes, et habentes prae oculis solum Deum, contra praedictos Praeceptores eiusdem Hospitalis, in dictis prouinciis et partibus consistentes, super praemissis omnibus et singulis, nec non super articulis, quos sub bulla nostra Vobis destinamus inclusos, ac super aliis criminibus et excessibus, super quibus eos inuenietis publice diffamatos, inquiratis diligentius veritatem: eaque dili-

Mosei Principis tentatio, quem adversus Livones Deus excitabat, eorum peccata suo tempore castigaturum: licet ut divina tarde progreditur ira, nec vero a Catholica fide Livones prorsus exciderant, permissum non est, ut res eorum omnino conciderent. Moscus enim anno a Christi Domini ortu trecentesimo octogesimo primo supra millesimum ingentibus copiis Niehusium, Derpatensis Episcopi arcem, duodeviginti milliaribus Derpato distantem, sic oppugnavit, nulla ut spes obsessis superesset. Quamobrem ad Deum ex animo conversus Arcis Praefectus et sagittam in Dei nomine versus Ruthe-

genter ac sollicito inquisita, quaecumque inueneritis, in scriptis redacta et sufficienter instructa, nobis sub sigillis Vestris procuretis fideliter intimare. Caeterum, castrum et monasterium Dimimundense [Dunamundense], quod dicti Praeceptores et Fratres, ut permittitur [leg. praemittitur], sub cuiusdam emptionis colore retinent, occupatum, per eosdem Praeceptores et Fratres, facientes expeditum et liberum dimitti, et illud usque ad nostrum beneplacitum praefatae Sedis nomine teneri, ac per personas idoneas atque fideles, quas ad hoc eligendas industria vestra perspexerit, faciat cum diligentia custodiri. Ut autem ad praemissorum executionem eo liberius intendere valeatis, quo maiori fueritis per nos auctoritate muniti, vobis inuocandi auxilium et succursum, ad praemissa omnia et singula exequenda, ubi et quando expedire cognoueritis, tam Praelatorum, quam etiam Principum, et alium [l. aliorum] secularium cuiuscumque conditionis vel status existant, vel quacumque dignitate praefulgeant, contradictores quoque et rebelles, nec non testes, quos ad hoc duxeritis conuocandos, per excommunicationis, suspensionis, et interdicti, nec non priuationis priuilegiorum eisdem concessorum a Sede praedicta, sententias compescendi, tam de duabus dietis, in Concilio generali, quam de aliquo extra ciuitatem et dioecesim, nisi in certis exceptis casibus, et illis ultra unam dietam in fine suae dioecesis ad iudicium vocando, et aliis quibuscumque constitutionibus, quae vestrae possent iurisdictioni vel potestati, eiusque libero exercitio quomodolibet obuiare, aut si testes quos ad hoc euocari contigerit fuerint, Praedicatorum vel Minorum Ordinum quorumcumque, vel si praedictis Ordinibus a praedicta Sede indultum existat, quod praedictorum Ordinum Fratres ad perhibendum testimonium in quibuscumque causis vel negotiis compelli non possint: seu si dictis Praeceptoribus et Fratribus ab eadem sit Sede indultum, quod excommunicari, suspendi, vel interdicti non possint, per literas Apostolicas non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem, et quibuscumque aliis indulgentiis, et literis Apostolicis quibuscumque, in quacumque forma verborum concessis, per quae praesentibus non expressa vel totaliter non inserta praemissorum executio posset quomodolibet impediri, nequaquam obstante, plenam vobis concedimus tenore praesentium facultatem. Quod si non ambo his exequendis potueritis interesse, alter vestrum ea nihilominus exequatur. Datum Auinione tredecimo Calendas Julii. Anno Domini, millesimo tricentesimo vndecimo. Pontificatus nostri quinto. — Totum mandatum, cujus in ecclesia Rigensi originale auctor memorat, etsi longum est et apud *Dogielem* quoque (V. 55—57. nro. XXXVII. ex orig.) extat, hic typis exscribi iussimus, quia nimirum grave et ad res gestas ejus temporis bene perpendendum videtur. Illud *Gadebuschius* in *Livl. Jahrb. I. 1. p. 380.*, *W. C. Friebe* in *Handb. d. Gesch. Lief. I. 205.*, *B. Bergmann* in *Mag. f. Russl. Gesch. I. 1. p. 26. 42.* et *Voigtius* in *cod. dipl. Pruss. T. II.*, in *Reg. pag. X.* et in *Gesch. Preuss. IV. 243. not. 2.* e *Dogiele* citantur; de alio in eadem causa paulo serius edito mentio fit in eadem *Gesch. Preuss. IV. 304.* Apud *Dogielem* dies harum litterarum apostolicarum ita exscribitur: die 19. Junii 1309.; sed cum Clemens V. (Bertrandus de Goth, ep. Burdegalensis) electus esset 15. Junii 1305., consecratus 14. Nov. ejusdem a. et pontificatus sui annos inde ab coronationis die numeraret (v. *Brinckmeier histor. Chronol. p. 298*), datum hujus mandati excurrit in 19. Junii 1310., non 1311., ut habet *Blugossus*, nec 1309, ut ait *Dogiel*. Ceterum rerum cognitio non facta est per Joannem Archiep. et Albertum canonicum, sed per alium nuncium apostolicum, canonicum Laudunensem Franciscum de Moliano (v. *Index nro. 277—279.*, *Mittheil. III. 68. nro. 59. 60.*, *Voigtii cod. dipl. pruss. II. 86. nro. LXXII.*) Igitur hae litterae ad prioris temporis historiam spectant, et ad exiens seculum XIV. tanti momenti historici non sunt, quanti eas facit *Possevinus*, qui solam rationem habuit crudelitatum a Crucigeris perpetratarum et in litteris illis enumeratarum ab eodem papa, qui et regem Galliae Philippum IV. Pulchrum in perdendis Templariis sua auctoritate adjuvit (cf. *F. Rühs Handb. d. Gesch. des Mittelalters p. 275.*, *E. A. Schmidt Gesch. Frankr. I. 692—707. 711—714.*, *Voigtii Gesch. Preuss. IV. 246.*)

⁴¹⁾ Callide noster auctor per phrasin elegantem detrectat accuratiorem dissertationem de litibus inter ordinem et archiepiscopos habitis et transit ad tempora posteriora et bella Ruthenorum cum Livonibus gesta.

norum castra ejaculatus, ictum, Deo mirabiliter dirigente, ipsius Moscorum Principis cor transfixit: quae sagitta deinde recuperata trophæi loco et divini beneficii ergo ea in basilica eousque suspensa permansit, donec luterana labe sacer ordo, cultusque divinus abolitus est. At vero terrore divinitus in Moscorum animos immisso, gens ea in suas regiones secessit, et Livones pacate vixerunt ⁴²⁾. Sed sequenti seculo cum qui erant in Prussia crucigeri Polonicam Rempublicam identidem turbarent, Livones item ad eadem quasi commilitones adhibuere, qui licet varias exercerent simultates cum Episcopis, Catholicam tamen adhuc fidem retinentes, ultricem Dei dexteram necdum ita gravem, ut postea evenit, persentiebant: nisi quod cum hinc Antistites, illhinc Polonos immerito vexassent, Mosci quoque potentis militiae illius ordinis viciniam iniquius ferentes, cum variis bellis eatenus distenti, ac repressi fuissent, quominus Livoniam possent invadere, excitati ^{*}) sunt denique, ut illam serio tentarent. Itaque ineunte hoc seculo varia prae-textentes, revera autem potiundae maritimae ac suis commerciis aptissimae regionis cupiditate inflammati (quamobrem et eo praetextu Rigae ⁴³⁾, Revoliae, Derpati templa, in quibus Ruteno ritu mysteria sua exercerent, erigi pridem curaverant), exercitum firmum et plenum conscribunt. Moscis praeerat is, qui olim Gabriel, deinde Basilius Joannis filius dictus est, matre Sophia Thomae Paleologi Peloponensis ^{m)}) Principis filia natus ⁴⁴⁾, ordinem autem Crucigerorum in Livonia regebat Gualterus Plettenburgius ⁴⁵⁾

^{*}) leg.: excitatae. ^{m)}) Peloponnesi.

⁴²⁾ Cf. *Tilmanni Bredenbachii belli livonici hist. Coloniae 1533. 42.*, germ. versa in *Bungii Archiv I. 1835*; *J. A. Thuani histor. sui temporis Tom. I. (Francof. 1617. fol.) libr. XXI. pag. 412.* *Arndtii Liefl. Chron. II. 111., Beitr. z. Gesch. der Kirchen u. Prediger in Livl. Heft IV. (Mitau 1832. 8.) p. 163.*

⁴³⁾ Ipsa in urbe Riga, in vicinitate aedium, quae dicuntur capitum nigrorum, fuere plateae sic dictae ruthenicae, major ac minor, quarum nomina ad nostra usque tempora manserunt, et in eadem urbis regione inter tabernarum institoriarum locatores plures fuerunt Rutheni, quorum nomina citantur (*Rig. Stadtbl. 1824. pag. 145.*). Ante reformationis lutheranae tempora Rigae fuit Russorum ecclesia, dicata divo Nicolao, sita sine dubio in ipsa illa platea ruthenica et subdita Archiepiscopo Polocensi (non Plescoviensi, ut habet *Brotzcius* in *Neue Nord. Misc. XI. XII. 416.*). Destructa aut saltem vastata videtur esse tempore barbarum in hac urbe excitarum ob per-versam libertatis christianae, quam reformatores praedicabant, interpretationem. A. 1502. mentio fit monasterii ruthenici in quodam protocollo, quod agit de condendis legibus, ad ordinem et disciplinam publicam pertinentibus; ibi civi cuidam urbis nomine Nicolao vom Hofe, sub poena trium marcarum injungitur, ut deleat monasterium ruthenicum, sine dubio in ejus fundo extractum („Item Clauwes van haue aff to rumende dat russesche kloster by iij mek“); sed nil amplius de illo monasterio (?) constat. Cf. *Mon. Liv. ant. T. IV. p. CXXXVIII. CCLVI.*

⁴⁴⁾ Gabriel, postea Basilius nominatus, filius magni ducis Joannis Basilidis I., natus erat d. 25. Martii 1478, patri successit 1505, obiit 3. Dec. 1533. (Cf. *Karamsini hist. Imp. Russ., vers. germ. VI. 111. 298. not. 61. 267., VII. 150—157.* De matre ejus Sophia Palaeologa v. *ibid. VI. 45.*) Sed errat noster, hunc Balisium eum nominans, quocum Plettenbergius magister confligit; hic pater ejus fuit Joannes Basilides I., natus a. 1440. 22. Jan., a patre Basilio Basilide in magnum ducatum cooptatus jam a. 1450., huic successit a. 1462. 17. Mart., obiit 27. Oct. 1505. (Cf. *Karamsin V. 219, 269. 236., VI. 267.*)

⁴⁵⁾ Wolterus a Plettenberg, Landmarschalcus ordinis livonici jam a. 1489., magister electus 1494. 7. Julii et confirmatus 9. Oct., obiit 28. Febr. 1535. Cf. *Mittheil. aus d. livl. Gesch. VI. 305—304., K. A. Kurtzenbaum Kurze Darstellung der Regierung des OM. Wolter von Plettenberg. 1. 2. Abschnitt. Riga 1836 u. 1837. 4.*

e Vestphalorum, qui sunt occidentales Saxones, familia nobili, vir impiger, atque Catholicus. Hic Moscum antevertendum ratus, adjunctis sibi mature septuaginta Germaniae civitatibus, quae multo antea inter sese foedus icerantⁿ⁾, cui ob animos eo vinculo quasi quibusdam ansis coherentes, nomen ab ansa acceperant⁴⁶⁾, cum septem Germanorum^{o)} equitum, ac quinque Curonum, Livonum millibus in hosticum excurrit, ubi aliquot arcibus de Mosco captis et versus Plescoviam, ingentem ejus Principis civitatem, progressus, in eo^{p)} patenti planicie substitit, praelioque commisso cum centum Moscorum, ac decem et septem Tartarorum millibus, quos Moscus in prima acie collocaverat et quasi antesignanos praemisera, sic illos fudit⁴⁷⁾, ut illo pacem petente haec ad quinquaginta annos composita fuerit⁴⁸⁾. Interea Pletemburgio demortuo, dum Crucigeri domi pacem haberent, imperiosiores tamen in rusticos ac subditos Livones⁴⁹⁾, nec minus in Episcopos et Sacerdotes erant, quare vindictae divinae tempus appetebat, ut qui istos sprevisent, spernerentur a Deo, quique dum legitimos Ecclesiae Dei ministros habuerant, ad dignissima Christianorum militum munera obeunda fuerant adhibiti, ab ea recedentes, et ipsam Ecclesiam, et militiae decus, et cum salute aeterna quidquid multos annos (ne dicam per aliquot secula) compararant, amitterent. Sic in Germania primum, ac deinceps per Germanos in Livonia faedis heresibus Luteri serpentibus, facile fuit, ut concepto in Sacerdotes odio Teutonici ordinis Magister, ac plerique alii pestilentibus erroribus inficerentur: eo magis, quod eas de religione novationes, suae quoque rei augendae ac de manu sacerdotum proventibus extorquendis, populorum accedente studio (ut ad

ⁿ⁾ inierant. ^{o)} Germanicorum. ^{p)} ea. (In textu ad vocem eo subintelligendum ex antecedentibus hostico.)

⁴⁶⁾ Mira explicatio nominis germanici ex idiomate latino! Hodie nomen Hansae deducitur ab antiquo vocabulo germanico, designante societatem conjunctam vel teloneum quoddam mercatorum. Cf. *C. F. Sartorii Urkundl. Gesch. des Ursprungs der Deutschen Hanse, herausgeg. von J. M. Lappenberg. (Hamburg 1850. 4.) I. 75—76., G. Gallois Der Hansabund (Leipzig 1851. 8.) p. 63.*

⁴⁷⁾ In illo bello ordinis Livonici contra Russos duae commissae sunt pugnae, quibus Plettenbergius victoriam reportavit: altera a. 1501. 27. Aug. ad fluvium Sirizam, decem veritas ab arce Isborsk in confiniis russicis, ut habent auctores russici (e. g. *Karamsinus, vers. germ. VI. 242. 231—233. 306. 308. not. 171—173. 183.*) et veteres scriptores Livonici *Russovius, Hiaernius, Kelchius*, aut ad Maholmum in Esthonia inter Wessenbergam et Narvam oppida, ut aiunt Livonici historici *Nyenstädt, Arndtius, Gadebusch*; altera d. 13. Aug. 1502. prope Plescoviam. Cf. *O. Kienitz Die Schlachten bei Maholm und Pleskow. Ein Denkmal Plettenbergs. Riga 1849. 8.*

⁴⁸⁾ Pax illa quinquaginta annorum, quae facta esse dicitur post Plettenbergii victoriam, nil nisi fabula est. Post illam victoriam Russorum magnus dux et ordo Livonicus pacem iniere in sex annos Novogrodiae a mundi 7011, Christi 1503. (v. *Index nro. 2497., O. Kienitz Die Schlachten bei Maholm u. Pleskow. p. 85—88.*), quae postea identidem renovata et prolongata est usque ad a. 1553., ita ut inde pateant quinquaginta illi anni pacis. At nunc non possumus enumerare varias illas pactiones; sed relegamus lectorem benevolum ad illam „collectionem diplomatum russicorum et ad Russiam spectantium, ex archivis et collectionibus Livonicis“, quam ipso hoc tempore prelo submissuri sumus et ubi habebis varia illa instrumenta pacis.

⁴⁹⁾ De moribus et vitae genere, quod eo tempore (1535—1555.) in Livonia invaluerat, cf. *Russovii chron. ed. Barth. fol. 27b—33.*

licentiam facile flectuntur) percommodas existimarunt ⁵⁰⁾. Itaque pello quidam Vittembergensis ⁵¹⁾ clanculum in aedibus civium Dorpati conciones habere, animos ad praedam Ecclesiarum accendere: nec ita multo post ad aras evertendas, ad sacrosancta sacramenta pollutis pedibus conculcanda, denique ad sanctimoniales Virgines violandas, monasteriaque ad omne facinus pandenda, faces admove. Is hujus seculi annus vigesimus septimus fuit, quem postea qui consecuti sunt anni, nihilo melius habuerunt, catholicis quoque sacerdotibus defervescentibus, humanisque praesidiis potius quam celestibus jam sua tutantibus, heresi autem interim gliscente, ac provinciam solo uberem, arcibus munitam, gloria insignem, mari fluminibusque ad merces importandas et exportandas factam, gravissime labefactante. Interea Vilelmus Marchio Brandenburgensis Alberti Ducis Prussiae frater, qui ex matre Polona Regis Casimiri filia, Sigismundi primi Sorore natus, Rigensis erat Archiepiscopus ⁹⁾, anno millesimo quingentesimo quadregesimo septimo salutis nostrae Rigam Imperii Germanici nomine ingressus, cives in fidem recepit ⁵²⁾. At Moscus ⁵³⁾ qui rerum modo potitur, cum pacis in quinquaginta annos ictae cum Pletemburgio terminus efflueret, qui annus presentis seculi quinquagesimo

9) Episcopus.

⁵⁰⁾ De ortu et progressu reformationis Lutheranae in Livonia, praecipue Rigae, Revaliae et Dorpati, cf. *Mon. Liv. ant. T. IV. pag. CI—CVII. CXXII—CXXIX.*, *W. Brachmann Die Reformation in Livland, in Mittheil. aus d. livl. Gesch. V. 1—266.*, *Th. Kallmeyer Die Begründung der evangelisch-lutherischen Kirche in Kurland durch Herzog Gotthard, ibid. VI. 1—224.*

⁵¹⁾ Auctor denotat Melchiorum Hofmannum, fanaticum, qui a. 1525. et 1526. pacem civitatis Dorpatensis sermonibus suis acerrimis turbabat, excitans plebem ad evertendas imagines in templis christianis; de eo v. *Brachmannum l. c. p. 67—73*, *Krohn's Gesch. der Wiedertäufer p. 60—70.*, *Gadebusch livl. Jahrbücher I. 2. S. 315—320.* Annum 1527. auctor noster paulo inferius citat e *Tilm. Bredenbachii hist. belli Livonici p. 17—25.*, cf. *Arndt II. 195. not. y.*

⁵²⁾ Wilhelmus marchio Brandenburgicus, natus Anspachiae a. 1498. 30. Junii, coadjutor Archiepiscopi Rigensis electus 1529., in Livoniam venit anno sequenti, Archiepiscopo Thomaе successit 1539. 10. Aug., civitatis Rigensis juramentum obsequii haud prius impetravit, quam a. 1547. 27. Jan., eique a. sequentis 6. Febr. religionis liberae exercitium et privilegia confirmavit, eidem una cum capitulo ecclesiam cathedralem cessit, pretio 18000 marcarum accepto, a. 1551. 16. Dec., obiit a. 1563. 4. Febr. De eo v. *Mon. Liv. ant. Tom. V.*, ubi habes relationem diplomaticam de ejus rebus gestis, *F. G. Bungii* editionem *chronici Barth. Grefenthal*, ejus cognatus Marcus hujus Archiepiscopi cancellarius fuerat, et largam collectionem ejus temporis diplomatum et actorum cum additamento *K. H. Bussii*. Ipse, quamvis se gesserit usque ad vitae finem ecclesiae catholicae in his terris praesidem (*l. c. p. LI.*), ex animo doctrinae lutheranae addictus fuisse videtur, cf. *l. c. p. LV.*

⁵³⁾ Solo Mosci nomine noster auctor — nescio quare — designat Joannem Basilidem II., magnum ducem et caesarem Russiae, qui natus 1530. 25. Aug., patri Basilio successit 1533. 3. Dec., coronatus 1547. 16. Jan. in dignitatem caesarem, quam a. 1561. ecclesia graeca s. orientalis agnovit (v. *Соборная грамота духовенства православной восточной церкви, утверждающая санъ цря за великимъ княземъ Иоанномъ IV. Васильевичемъ, 1561 года. Издана Ки. М. А. Оболенскимъ. Москва 1850. 4.*), Casanum expugnavit a. 1552., Astrachanum in suam ditionem redegit a. 1557., inde ab a. 1558. 22. Jan. bellum Livoniae intulit, obiit 1584. 17. Mart. Cf. *Karamsin, vers. germ. VII. 123. 154. 253. 356. 374. 409. IX. 60.* — Ad ea, quae deinde in textu sequuntur, conferendi sunt historiae Livonicae et Russicae scriptores, ad quos lectorem benevolum relegamus, ne, omnia singula perscrutantes et illustrantes, totam Livoniae historiam scripturi videamur.

gesimus fuit, animum ad Livoniam subijciendam adjecit; sperans si eam assequi posset, fore, ut suum Imperium non minus ad solis occasum propagaretur, quam ad Septentriones, et Orientem, factum erat, quarum mundi partium sese magnum Czar seu Regem vocitabat, quod duas Tartarorum hordas (sic conventus illi suos nominant), quarum Casanum et Astracanum, ad mare Caspium situm, erant primariae Sedes, suo subjecerat Imperio. Itaque ex viribus Livonum attritis et ex variis sectis ex illis primis Luteri heresibus jam emergentibus, nactus ad bellum indicendum opportunitatem, minatur Derpatensibus, ni antiquum Moscorum Imperium agnoscant, illos expugnaturum, debitoque supplicio affecturum. His prorogationem induciarum enixe petentibus, et magna pecuniae summa, seu dono, postea consequi frustra procurantibus, pollicetur se Livonibus eam concessurum, si quibus in Templis Derpati, Revaliae ac Rigae Ruteni antea suo ritu vivebant, ea (quoniam fuerant ab haereticis eversa vel una cum sacris catholicorum aedibus ad usus prophanos translata) iterum extruant Rutenisque tradant: singula Derpatensium capita marcam pendant (et marca aurei coronati quinta pars est), illata damna compensent; negociationis pristina libertas restituatur; Polonis ac Lituanis ne suppetias ferant, et hujusmodi ^{r)} alia, quae hujus commentarii erunt, cum ceteris quibusdam actis appendix ^{s)} 54). Quo vero speciosiore titulo pugnandi uteretur, ea ferunt verba Moscum pronunciasse: Si Romanus Pontifex Romanumque Imperium (de Carolo enim Quinto ac de Ferdinando ejus fratre Imperatoribus quaesita sepius a crucigeris auxilia non comparebant) aequo animo ferunt, ut Sacerdotes et Monachi sui a Luteranis pestilentibus profligantur, templa diruantur, atque sacraria omnia polluantur, jam nos pati non possumus, sectam, quae tantam secum perniciem trahit, in nostris Provinciis impune grassari. At quidem inde altissimum concepit odium Moscus adversus Luteranos. Verum, ne propterea quidem destitit, ubi Livoniam invasit, quin et ipsa, quae reliqua catholicorum erant, aut funditus everteret, aut certe faedaret, aut pios quosque Monachos et sacerdotes inde ablegaret, arcesque et aedificia, ex muro lateritio omnia aedificata, in stabula converteret, aut gothico more (ut Romae factum est) corrumperet, ne qua integra species architecturae aut elegantis operis cerneretur. Quae dum fierent, ac Rigensis Archiepiscopus hereticos, qui Rigae omnia turbant, compescere studeret, Vilelmus Fürstemburgius ^{t)} 55), crucigerorum Magister, ex Luteranorum depressione, quibus jam adhaeserat, vires et partes suas depressum iri intelligens, commentus apud suos, interceptas a se

^{r)} eiusmodi. ^{s)} forsàn leg. appensis; sed et textus nostri lectio bona est.

^{t)} Fürstemburgius.

⁵⁴⁾ Haec acta desunt in codd. mscr.

⁵⁵⁾ Wilhelmus Fürstenberg, post obita varia ordinis munera, Coadjutor magistri 1556., magister confirm. 13. Aug. 1557., abdicavit munere 1559. m. Aug. et se recepit Fellinum, unde expugnata arce atque urbe a. 1560. 21. Aug. a Moscis captivus deductus est in Russiam, ubi etiam 1566. m. Majo in arce Labinensi vitam trahebat. Cf. *Index II. 331., Mittheil. VI. 473., Rheinisches Taschenbuch f. das Jahr 1816.* — A partibus Lutheranis steterisse videtur, ipseque cantum sacrum composuit, v. *Mittheil. V. 25.*

litteras Archiepiscopi, quibus Teutonici Collegii extinctionem moliebatur, scribit militem, et ipsum denique Archiepiscopum, in arce Coquenhausio ad Dunam fluvium, obsessum, capit, atque in vincula conjicit ⁵⁶⁾. Quem postea Sigismundus Augustus, Rex Poloniae, exercitu ad eum liberandum educto, in integrum restitui, damna sarciri, sibi autem, quidquid eam in expeditionem insumpserat, refundi curavit ⁵⁷⁾: quamobrem ejus ordinis thesauri male collecti penitus exhausti sunt, et res eorum vehementer accisae. Eodem anno, qui octavus supra quinquagesimum hujus saeculi fuit, quinto decimo Kalendas Augusti Derpatum ⁵⁸⁾, aliaeque arces capiuntur a Mosco: capitur et Hermanus Falconaviensis ⁵⁹⁾, ejus civitatis Episcopus, qui non bonis artibus Reccio ⁶⁰⁾ successerat, homini et ipsi, qui cum se ab eo Episcopatu abdicasset, ut imminentem cladem declinaret, parum pensi habens, quid grex suus esset pasturus, in Germaniam interiorem se recepit, ac provecta jam aetate uxorem (si uxor dicenda sit^{u)}) duxit. Ac ut omnium acerbissimum, et postremum flagellum est heresis, sic ea percussi caecitate Livones, pestilentia non semel afflicti, deinde mutuis dissidiis distracti, denique sub jugum Moscorum intolerabile tracti, clades ex aliis alias perpassi sunt, quas non minus vere quam diserte Tilmanus Bredenbachius de Livonico bello, et vastatione Derpatensis Provinciae persequutus est ⁶¹⁾. Inde etiam factum est, ut (quemadmodum Judaea, quoniam a sincero Dei cultu debitaque pietate degenerasset, in tetrarchiam illam, certo exitii indicio divisa est) sic Livonia discissa sit in quatuor Principatus Mosci, Sveci, Dani, Polonorum Regis. Nam et Ericus, Sveciae Rex, is qui catholicam fidem primo, deinde Regnum, ac denique in carcere vitam amisit, Revaliam occupavit ⁶²⁾; et Magnus Holsatiae Dux, Friderici Regis Daniae frater, Episcopatum Habselensem invasit ⁶³⁾,

^{u)} est.

⁵⁶⁾ V. Montm. *Liv. ant.* T. V, p. XXXIV—XLIV.

⁵⁷⁾ V. Pacta Poswoliensia d. d. 5. Sept. 1557. apud *Dogiel* V. 210—219. no. CXXVI. CXXVII.

⁵⁸⁾ V. *Mittheil.* I. 430—432.

⁵⁹⁾ Hermannus Weiland, Wesaliensis, monasterii Falkenaviensis in vicinia Dorpati Prior, tum Abbas, electus quoque episcopus Dorpatensis 1552. 17. Oct., post captam per Russos urbem Dorpatum 1558. 20. Jul. ex abbazia sua, in quam se receperat, etiam captivus abductus in Russiam, ubi adhuc 1559. m. Sept. in vivis erat et unde non rediit. Cf. *Index II.* 561. Falso dicitur episcopatum a decessore pretio numerato emisse, v. *Gadebusch livl. Jahrb.* I. 2. p. 421., *Arndt II.* 277. in not.

⁶⁰⁾ Jodocus von der Recke, electus episcopus Dorpatensis 1543., abdicavit et in Germaniam abiit 1551. 18. Apr., v. *Gadebusch l. c.* p. 436.

⁶¹⁾ Tilmannus Bredenbachius, Theol. Dr. et canonicus Coloniensis, Dorpatensis et Antverpiensis † 1587., scripsit: *Belli livonici, quod magnus Moschoviae dux anno 1533. contra Livones gessit, nova et memorabilis historia etc.* Coloniae 1533. 12. — *Ibid.* 1564. 3. — *Antverpiae* 1564. 3. — *Duacii* 1565. 3. — *Nissae Silesiorum* 1565. 3. — *Francof.* 1634. 3. — hollandice versa — est quoque in *Scriptor. rer. Moscov. Francof.* 1600. fol. p. 210. sqq. — in *A. de Starzewsky hist. ruth. scriptt. exteri Saec. XVI. Vol. I. Berol. et Petrop.* 1841. 3. maj. No. IX. pagg. 25. — germanice versa ab *E. de Tiesenhausen* in *Bungii Archiv* I. 172—194.

⁶²⁾ a. 1561. 4. Junii et 2. Aug., v. *Dogiel cod. dipl.* V. 256. no. CXXXVII., *Neue nord. Miscell.* XI. XII. 536—563.

⁶³⁾ a. 1560. m. Apr.; simul episcopatum Piltensem s. Curoniae emtionis pretio occuparat, ut et postea Revalensem;

cujus Osilia insula adhuc in manibus est ejus Regis: ac Sigismundo Augusto, Poloniae Regi, pars Livoniae obtigit: illi, quod varia praetexuerant, hic, quod (uti mox dicemus) quidam nominatus, sed non rite delectus Archiepiscopus, atque alius ordinis magister ejus se patrocini commendarant. Etenim non dormiente Dei oculo contigit, ut Vilelmus Furstembergus, ordinis crucigerorum magister, qui Vilelmum, Archiepiscopum Rigensem, (ut diximus) in vincula conjecerat, Velini, quae Arx Livoniae satis est munita, anno hujus seculi sexagesimo caperetur a Mosco, inque Moscovia vitam et (nisi resipuit) salutem aeternam amitteret. Quamobrem Gottardus Ketelerus, equestri apud Vestphalos genere ortus, qui catholicae fidei valedixerat, in ejus locum suffectus ⁶⁴), cum ab Romano Imperio frustra expectari auxilia cerneret, Poloniae Regi ea lege et fide se obstrinxit, ut vicissim Rex adversus Moscum, aliosque hostes eum tueretur, Curlandiae et Semigalliae Dux crearetur, regionesque easdem ubere solo praestantes atque peramplas, seu cliens sibi suisque heredibus masculis aeterno jure addictas accepit ⁶⁵). In ceteris Livoniae urbibus, quae erant in potestate Sigismundi Augusti ac precipue Rigae vicarius constitutus est regius ⁶⁶). Neque vero multo post idem Ketelerus Annam, Principem Megalopolitanam ex Obotritorum familia, universa illa jam tum haud catholica, genitam, Joannis Alberti, Megalopolitani, Prussiae Ducis generi, et Christophori, nominati Archiepiscopi Rigensis ⁶⁷), sororem, matrimonio sibi jungit. Quibus rebus omnis illico religionis catholicae cultus concidit, reliquis parum caelestia curantibus, dum terrena possiderent. Poloniae item Rege Sigismundo ob affectam valetudinem, atque alia minus attente Rempublicam administrante, ac vero Germaniae Imperio eadem heresum plaga sic affecto, ut neque illis nec presenti suo morbo Turcisque Hungariam vexantibus, dum variis politicis rationibus occurritur, sincerum a Deo remedium adhiberetur.

At interea viginti totos, qui secuti sunt, annos Moscus Polonos, Svecos et Livones bellis continenter exercuit, quae cum semper haud prospere succederent, suum tamen auxit imperium, Schismaticumque Ruthenorum ritum diligentissime in Livoniam invexit: Vladicam id est Episcopum Derpati imposuit ⁶⁸), utque Daniae Regem non ha-

titulum Regis Livoniae adsumsit a. 1570. et per aliquod tempus gessit, in sedem Piltensem se recepit a. 1578. † 18. Mart. 1583. Cf. *R. G. Sonntag, König Magnus, eine historische Skizze*, in *R. L. Grave's Caritas*, 2. Jahrg. 1831. p. 185—206; *Mittheil. III. 117—125. 528—552.*

⁶⁴) Gotthardus Kettler, Coadjutor magistri Livonici 1558. 9. Jul., magister 1559., Livoniam tradidit Regi Poloniae, Curoniam et Semgalliam in feudum accepit ducali cum nomine, ordini valedixit 1562. 5. Mart. † 17. Maji 1587. Cf. *F. B. Albers Nord. Almanach 1807. p. 5—68., Mittheil. VI. 488.*

⁶⁵) V. Pacta subjectionis et Privilegium nobilitatis d. d. 28. Nov. 1561. apud *Dogiel V. 238—248. nro. CLXXXVIII CLXXXIX.*

⁶⁶) Nicolaus Radziwill in Olyka, Nieswicz Dux, Palatinus Vilmensis etc. † 1567., v. *Dogiel V. 250. nro. CXL.*

⁶⁷) Christophorus Dux Megapolitanus, ab Archiepiscopo Wilhelmo Coadjutor assumptus 1553., Archiepiscopatum non est adeptus, sed inde ab a. 1563—1569. in Polonia captivus detentus, postea vixit Raceburgi, ubi Administrator Episcopatus factus est.

⁶⁸) Neque apud livonicos, neque ruthenicos scriptores quidquam legimus de episcopo ruthenico eo tempore Dorpati constituto; tamen memoratur talis apud *Karamsinum, vers. germ. VIII. 285.*

beret simul infensum, et naves mercatorum Narvam, qui portus et fluvius est Livoniae, unde in Moscoviam merces devehì possunt, cursum libere tenerent, Magnum, Holsatiae Ducem, data ei fratris filia in uxorem, quem fratrem suum Moscus veneno sustulerat, Regem Livoniae nomine tenus creat. Livones autem, qui rejecta vera religione, et catholicis interfectis, aut ejectis, putarant sese in libertatem assertuisse, dirissimis cruciatibus et caedibus affecit, turmas eorum in Moscoviam captivas subinde adductas aut glebae in remotissimis regionibus prope Tartaros addixit, aut Casani et Moscae esse sub gravissimo vectigali vel denique in teterrimo carcere asservari jussit, quorum multi postea, eo concedente, stiterè se nobis, et ad pedes procubuerunt, cum ^{v)} Ve Bnis nomine cum Stephano Poloniae Rege confecta pace, illorum libertatem procuraremus ⁶⁹⁾, Divina Sapientia operante, ut ea in re unius denique Sanctae Sedis Apostolicae studium ex-
terent, quam antea perditè contemptam abjecerant.

Occasio et initia restitutae in Livoniam Catholicae Religionis.

Postea Sigismundo Poloniae Rege demortuo, cum inter ordines diu de creando Rege fuisset laboratum, et Caroli Noni Galliae Regis frater Henricus coronam illam esset assecutus, nec ita multo post eo in Gallias ob fratris mortem ad alterum illud Regnum sibi debitum discedente, Maximilianus Caesar Rex quidem Poloniae a multis declaratus, sed Deo aliud providente, neque Regnum adeptus est, ac paucos post menses obiit. Quo tempore (illo tamen adhuc superstite) Stephanus Batoreus, Transilvaniae Princeps, evocatus, et creatus est Rex, ac Regni accepit insignia. Hic ^{w)} cum ad Principes Christianos, praecipue vero ad finitimos de colenda amicitia, tum vero ad Moscum quoque misit de pace legatos, quam si non assequerentur, inducias certe curarent, quibus quidquid inter utriusque Imperium litis intercidisset, ex aequo et bono decideretur. Interim ipse Gedanenses, obedientiam detrectantes, ad debitum Poloniae Regibus obsequium postea adigere curavit. Quae dum fiunt ac Moscus Legatis Regiis ^{x)} inducias eas litteris quibusdam traditis videretur non abnuisse, implicito Gedanensibus tumultibus Rege, Livoniam adoritur, arcesque aliquas de Polonis capit ⁷⁰⁾. Ea belli cum Mosco inchoandi, ac denique perficiendi, Livoniaeque, quam ille habebat in manibus, recuperandae fuit occasio. Qua de tota re satis multa scripsi in secundo de Moscovia

⁶⁹⁾ De illis ipsis Livonibus, Moscae exilibus, auctor noster agit quoque in sua *de Moscovia* diatribè (in *Opp. ed. Colon. 1695. fol. p. 16.*, in libello *Respublica Moscoviac et Urbes p. 213.*, apud *Starzewsky II. 291.* Habes quoque illum locum in *Gadebusch Livl. Bibl. II. 567.*) Quomodo de eorum sorte in conventu pacis stabiliendae causa Kiverovahoreae habito agitatum sit, v. in Actis illius conventus, pluries typis expressis, et cf. *Kelchii Liefl. Historia p. 572. 575.*

⁷⁰⁾ A. 1577. inde a m. Junio, v. *Gadebusch Livl. Jahrb. II. 1. p. 186.*

libro, et in conventus illius actis, in quo Livoniae restitutio, Rege strenue in proposito Livoniae recuperandae perstante, nomine B. V. procurata est. Quare ex iisdem actis, quae huic quoque commentario erunt adjuncta (ne hic longius vager), lux haurire liquidior poterit, si quando id fuerit opus. Rebus autem his ad Sapolsciae Janum *) in Moscovia compositis, Joannes Zamoiscius, supremus Poloniae Regni Cancellarius, et Regni exercituum Imperator †), cum exitum rei constanti animo in castris ad obsessam Plescoviam, profundissima et horridissima hieme expectasset, exercitum in Livoniam sub signis duxit Derpatique, amandatis ex compacto in Moscoviam Vladica, ceterisque Ruthenis, primus catholicam religionem restituit. Quod ut rite fieret, facultatem, quam ea in Provincia, ceterisque finitimis, ubi non sunt Episcopi Catholici, V. B^{do} mihi concesserat, petiit, sacerdotemque suum insigni illo in templo rite reliquit †²). Stephanus interea Rex Vilna, quo se ab exercitu contulerat, ut explicandis aliis Regni rebus, ac si pax non successisset, novis copiis comparandis operam daret, in Livoniam venit, atque uti recuperato antea de manibus Mosci magno Poloniae Ducatu †³), ea in civitate Collegium Societatis nostrae instituerat †⁴), quod in oppugnatione voverat, sic Rigae ut Imperii propagationem et labores suos (quod Vestrae Beatitudini non semel pollicitus fuerat) ad veram religionem propagandam adhiberet, duo templa ex Rigensium manibus, qui in profundo jam dudum Luteranismo demersi erant, extorquet, quorum alterum Societati nostrae, quod D. Jacobo sacrum est, alterum D. Magdalenae ad exercenda Parochi munia attribuit †⁵). Huic autem aedi proximum erat monasterium †⁶), in quo tres perantiquae superstites adhuc erant sanctimoniales, quae vota sua servaverant intrepide vigintique jam annos sacerdotem nullum habuerant, a sponso tantum suo Christo Dno **) mirabili providentia pendentes, earum minor natu septuaginta quinque, reli-

*) leg. Janum. **) forte leg.: Dei.

†¹) nat. 1542. † 3. Jul. 1605. Vir optime de republica Polonica meritis.

†²) Pacta Sapolsciae die 15. Jan. 1582. inter Polonos et Russos pace, Zamoiscius intravit Dorpatum die 24. Febr. a. 1582., ibique aedi Stae Mariae praefecit praepositum Thomam Lamkowitz, relicta Lutheranis aede Sti Johannis, et subinde ceteras Livoniae arces atque oppida occupavit, in quibus etiamtum praesidia ruthenica erant. V. *Gadebusch l. c. p. 244. sqq.*

†³) Scribi debebat: magno Lithuaniae Ducatu.

†⁴) Primi qui ex Jesuitarum ordine in Livoniam venire, erant duodecim illi, qui duce suo provinciali Campano a. 1583. 7. Mart. urbem Rigam intravere (v. *Hiaernii Chron. in Monum. Liv. ant. I 541., Bungii Archiv I. 555.*); sed quando Dorpati sedem fixerint, non constat ex auctoribus Livonicis, fortasse statim post adventum Zamoiscii (v. supra not. 71.). Item nil constat de decreto regis Stephani super instituendo Dorpati collegio. Cf. *Gadebusch l. c. p. 519—524., Kelch p. 587. sq.*

†⁵) V. decreta regia de 7. Apr. 1582. in *Dogiel cod. dipl. V. 513. nro. CLXXXV.*

†⁶) Monasterium Stae Mariae Magdalenae, fundatum ab Archiepiscopo Alberto a. 1257. Cf. (*Erdmanni Tolgsdorf*) *Historia monasterii virginum ordinis S. Benedicti Rigae, a tempore orientis haereseos Lutheranae conservati usque dum patribus societatis Jesu traderetur. Ingolstadii 1613. 4., germanice versa: Historische Erzählung von dem Jungfrawkloster S. Benedictordens zu Rigen etc. durch Conradum Vetter, der Societet Jesu Priester. Ingolstadt MDCXIV. 4., extracta in N. nord. Misc. XI. XII. 482—488., latine reimpressa in Bungii Archiv V. 75—93., Livl. Schriftst. Lex. IV. 380. 450., Mittheil. IV. 436—458.*

quae duae una nonaginta, altera centum annos expleverat, omnes nobiles, hisce autem confirmatis Abbatisam (quae ex familia Tepeliorum erat) auctoritate Bnis V. praefeci, quaque ratione nobiles aliquae virgines hereticae, quae apud se manere solent, juvari possent, indicatum est. Et Rigenses annum ante Regi promiserant obedientiam certis conditionibus sese praestituros⁷⁷⁾, sedulo id negotium conficiente Demetrio Solicovio⁷⁸⁾, viro optimo, qui postea designatus a Rege Leopoliensis Archiepiscopus, a Vestra Beatitudine creatus est, ac confirmatus. Nec tamen Rigenses (id quod sperarant) satis sibi caverant, quominus Catholica rursus religio in eam Civitatem restitueretur. Sed Rex sapienter neque ea de re multum scribi voluerat, ne nova illorum consilia obedientiam (sicut postea detulere) inturbarent, nec adeo alio quam Lituano signo formulam earum conditionum, quae post hunc commentarium erunt adscriptae, existimavit esse tunc obsignandam; cum ejusmodi acta utriusque Poloniae et Lituaniae signo muniri sint solita. Itaque quascumque poterant rationes frustra caussatis, ac denique, ubi vident obfirmatum Regis animum pietate niti, rogantibus, ne saltem homines de Societate Jesu ea in Civitate statueret, de quibus mira ex suis ministris audiverant, verentibus scilicet, ne Romani venirent, ac tollerent eam gentem et loca, perstitit tamen Rex; ac jactis iis fundamentis Proregem Catholicum Georgium Radzivilium⁷⁹⁾, Vlnensem Episcopum designatum, Livoniae praefecit, addito ei tanquam primario Consiliario, et administratore earum rerum peritissimo Demetrio Solicovio, de quo diximus. Polonos autem fidos Praefectos in Praesidiis locat: cum Rigensibus de munitionibus illius civitatis amplificandis, deque porta, quam illi obstruxerant, patefacienda statuit, ut ex Arce Regia liber pateat in Civitatem aditus: reliqua explicat: Legatos in Sveciam mittit, per quos Narvam arcem ab eo Rege de Mosco captam petat, justis conditionibus oblatis, ut Moscum a tentanda Livonia avertat, qui denique re infecta rediere. Osilia vero insula Daniae Regi, ceterisque quibusdam arcibus ejus fratri, qui eas proximis annis

⁷⁷⁾ Cf. *Monum. Liv. ant. T. IV. p. CXVI.*, *Gadebusch II. 1. p. 226—231.*, *Dogiel V. 306. 315. nro. CLXXX. CLXXXIV.*

⁷⁸⁾ Joannes Demetrius Solikowski, Archiepiscopus Leopoliensis, vir illustris; legatus Sigismundi Augusti Regis ad Reges Daniae, Sueciae: statuum Poloniae ad Regem Galliae, et Stephani ad Sixtum V. Pont. Max.; a. 1599. Commissarius Sigismundi III. Regis Poloniae in Livonia. † a. 1603 [17. Jun., Leopoli.]. Opera ejus ad res Livonicas pertinentia, typis edita, sunt: *Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti. Dantisci 1647.* — *Ad Livones amica et paterna paraenesis. Zamosci 1599.* [Prodiit: *Rigae 1599. 4.* — *Samosci 1600. 4 maj.*] — *Prussia ducalis — Juris Livonici libri duo et Testamentum Solicovii. Moguntiae 1606 P.* — Plura de eo ejusque scriptis vide apud *Gadebuschium* in *Livl. Bibl. III 160—185.* et in *Livl. Schriftst. Lex. IV. 227—228.* Rex Stephanus eum designarat primum episcopum Vendensem, sed mox eum evexit ad Archiepiscopatum Leopoliensem, v. *Gadebusch Livl. Jahrb. II. 1. S. 263.*

⁷⁹⁾ Georgius Radziwill, Dux in Nieswicz et Olyka, Episcopus Vlnensis ab a. 1579; Cardinalis S. R. E. tituli S. Sixti; Episcopus Cracoviensis a. 1591. † 1600. Romae, tumultus in Ecclesia del Giesu. *P.* — Rex Stephanus eum suum in Livonia locumtenentem designavit, cum Rigae esset a. 1582: inde a die 12. Martii usque ad diem 2. Maji, v. *Gadebusch Jahrb. II. 1. 246. 260.* et *Instructionem* infra additam.

interceperat, ac Biringo⁸⁰⁾ nescio cui, qui postea interfectus est, alia quadam relictis, ne novi tumultus, rebus nondum bene constitutis, excitarentur, per Livoniam misit Lustratores (quos vocant revisores, et Commissarios), qui vero^{y)} ejus Provinciae statum ad Comitia Varsoviae indicta referrent⁸¹⁾: Vendam autem civitatem atque proventus futuro novo Livoniae Episcopatu⁸²⁾ addicit, in qua et primus olim Episcopus ejus Provinciae⁸³⁾, ac deinceps Teutonicus ordo tanquam in centro, ut diximus, sedes suas locarant. Mihi quoque jam Moscos ad Vestram Beatitudinem deducendi, ac prius Rigam ex Moscovia venienti⁸⁴⁾, pollicetur⁸⁵⁾, se perhonorifica legatione obedientiam Livoniae V^e Bⁱ delaturum, deinde alia plura mandat, utque cum Livonica nobilitate de earum rerum, quas petebant, restitutione agam, eo animo concedit, ut intelligant, quanto beneficio a Sede Apostolica afficiantur, cujus auctoritatem multos ante annos explode- rant. Ea res varias occasiones veritatis aperiendae praebuit, ut quam in Regnis ever- tendis curam in haereticis re ipsa vidissent, aliam in Apostolica Sede agnoscerent, cujus quidem consilio et ductu stetissent antea, et flourissent, atque ut ad pristinum statum redirent, nulli operae parcebatur. Ceterum et submissi in Livoniam a Martino Chro- mero, Varmiensi Episcopo, nonnulli Sacerdotes e suo illo Brunsbergensi seminario, quod Hosius Cardinalis, cujus memoria in benedictione est, Societatis nostrae Collegio^{z)} in- stituendum dederat, qui rem juvant⁸⁶⁾. Et ipse Solicovius plurimum operae circum- quaque pietati restituendae, per interpretes loquens, adhibuit. Atque hoc anno ii deni- que ex nostris, et Collegio Germanico eo ire jussi, quos ut in Poloniam adducerem, V^a mihi Beat^{do} mandarāt⁸⁷⁾. Cum autem exeunte anno superiore comitia Varsoviae

^{y)} rerum. ^{z)} Collegia.

⁸⁰⁾ Joannes Buring, vir bene de re Polonica in Livonia meritis, natus Helmstadii, administratoris Livoniae Jo. Chodkiewiczii secretarius, arcem Treidensem 1576. 6. Nov. expugnavit et praesidio firmavit, 1578. m. Dec. ademit Russis arcem Vendensem nocturno tempore et subinde Ducis Magni asseclis arces Burtneck, Lemsal, Ruyen et Nitau, 1581. arcem Pürkel; a. 1583. lites habuit cum nonnullis copiarum ducibus polonicis, quas sopire studuit regis locumtenens, Cardinalis Radziwill; jam a. 1574. praedium Koltzen in districtu Rigensi (quod ab eo letticum nomen Bihrin muifcha habet) emtionis pretio a Thoma ab Emden acquisiverat, idque filiis ejus Jo- anni et Friderico a. 1593. a rege Sigismundo III. confirmatum est. Cf. *Gadebusch l. c. p. 179, 196, 254, 517., Hagemeister Livl. Gütergesch. I. 106., Kelch p. 386.*

⁸¹⁾ Cf. *Gadebusch l. c. p. 510—516.*

⁸²⁾ Cf. *Dogiel V. 517. nro. CLXXXVI., Gadebusch von den Bischöfen zu Wenden u. in Livland. in ej. Versuchen in d. livl. Geschichtskunde u. Rechtsgelehrsamkeit (Riga 1779. 8.) I. 1—86.*

⁸³⁾ Nunquam episcopi Livonienses et archiepiscopi Rigenses sedem habuere in urbe Venda; nec Meinhardus, pri- mus Livonum episcopus, eam nosse videtur.

⁸⁴⁾ En ipsius auctoris nostri testimonium, ipsum urbem Rigam adiisse et in illa fuisse, fortasse eodem tempore, quo rex Stephanus ibidem versabatur (inde a d. 12. Martii usque ad d. 2. Maji a. 1582, v. *Hiaern in Mon. I. 557.*); sed haud quidquam certi de ea re apud scriptores nostros invenimus.

⁸⁵⁾ Sc. rex Stephanus.

⁸⁶⁾ Cf. Revisionem ecclesiarum livonicarum de a. 1583., in *Turgenevii histor. Russiae monum. I. 398.* et *Bun- gii Archiv I. 355.*

⁸⁷⁾ Cf. supra not. 74.

Rex habuisset, in quibus a Mosci Legatis inita pax, resque inter eos compositae firmatae sunt jurejurando, Livonicas quoque res roborare conatus est, ut ratio Provinciae administrandae constaret: Itaque primo . . . . . Abbatem Tremeznecensem ⁸⁸⁾ nominat Vendensem Episcopum, deque eo ad V. Bnem retulit, deinde reliqua disposuit. In quibus tamen id incommode cecidit, quod Livonibus urgentibus liberam Augustanae confessionis professionem, haec illis permissa, nec deinde prohibitum est, quominus inter ceteras Livoniae constitutiones Cracoviae a Typographis ederetur, quod sane scandalum auxit; sic tantae victoriae decus nonnihil obscuratum est: cum quas ei civitates et arces divina dextera post tam diuturnum bellum libere concessisset, in quas tanquam in tabulam rasam (sicut is ipse mihi Rex dicere solebat) unicam ipsam religionem catholicam inseri statuisset, eae civitates et arces (obtrusis aliunde timoribus, ac potissimum, ne si secus fieret, Livones ad Svecum, vel ad Danum accederent) iterum veneno illi patefierent, unde Christianae omnis fidei atque pietatis interitus Livoniae non ita pridem acciderat. Nec defuit postea, qui litteras a Rege obtinuit, quibus sibi ex Belgia liceret Derpatum, eumque Livoniae ultimum tractum, novam coloniam aliquam deducere: quas etsi ea lege Rex concessit, ut tantum adducantur, qui Romanam catholicam religionem profiteantur, ac propterea iis scholas liceat habere, cognitum est tamen, ore quoque tenuis eidem fuisse permissum, ut etiam possent adduci, qui Augustanam confusionem (sic) profiterentur, quo velo Anabaptismus, aliaeque omnes haereses conteguntur, ac dubium non est, quin ex Hollandia, in qua viget Anabaptismus et Calvinismus et unde ad Livoniae oram naves frequenter appellant, eadem merces pestilentes inferantur, nisi celerime (ut fieri certe potest) occurratur. Quod nisi fiet, quanto impedimento propagandae fidei orthodoxae, divinoque praesidio retinendo, futurum sit, nemo, qui in Christum Dei vivi filium sincerissime credit, est, qui non intelligat. Et optimus alioquin Rex ipse mihi indolenti et Regium promissum ab eo iteratum, cum in Moscoviam de pace proficiscerer, ad ejus memoriam revocanti, ingenue confessus est, se Masovitas subditos suos tentasse, si quos oblato ubere Livoniae solo, illuc potuisset immittere, sed neminem (licet Masovia sterilis sit ac satis indiga) eam voluisse conditionem accipere; itaque coactum, ut ne prorsus ea regio sylvesceret, quae profectis Moscis nuda pene incolis omnibus remanserat, eam rationem inivisse non sine spe, ut quando nostri ibi futuri fuissent, religionem catholicam non solum catholicos conservaturos, verum etiam eandem haereticos amplexuros. Quod etsi speciem aliquam veri posset habere, nisi illis scholae et templa permitterentur, difficillimum tamen futurum est, quin modicum

⁸⁸⁾ Alexander Mielinski, nominatus Vendensis Episcopus. V. in *Cod. dipl. Dogielis T. V. p. 317*. Erectionem Episcopatus Vendensis: „Stephanus D. G. Rex Poloniae . . . . . Supplicatum nobis fuisse nomine Reverendi in Christo Patris, Domini Alexandri Mielinski, nominati Episcopi Vendensis et Abbatis Trzemesnensis . . . . . Successit ei in episcopatu Vendensi Andreas Patricius Nidecki † 1587. P. — Ille nominatus episcopus Vendensis nunquam suum episcopatum adiit, nec in Livoniam venit, et jam a 1583. Patricius Vendae fuit. Cf. *Gadebusch Versuche I. 10.*

fermentum totam massam corrumpat aut Deus unicum corpus a duabus, tribusque⁸⁹⁾ animabus diu velit administrari. Quibus rationibus auditis, plenus bonorum desiderio Rex petenti mihi publicas litteras⁸⁹⁾ statim concessit, de Colonia vere Catholica (et optimis quidem propositis conditionibus) deducenda, de qua et ad Bnem V. et ad Ill^{um} Bavariae Ducem non semel scripsi diligenter⁹⁰⁾: tum addidit alteras, quibus serio Derpatensi Praefecto, viro catholico, jussit, ne hereticos permitteret amplissimum templum usurpare, ejus fornix a Moscis faedatus haud difficile poterit instaurari, cum id omnium, quae in Germania sunt, pulchritudinem, et amplitudinem aequare dicatur. De Collegio quoque altero societatis nostrae Derpati instituendo, praediisque ad plures operarios sustentandos diligenter constituit, atque adeo isthuc scripsit. Interea Ve Bnis nomine Provinciam, qui Poloniae nostra collegia moderatur, urssi, ut diligentissime (quod fecit) in Livoniam properaret, Derpatoque priusquam virus aliquod uberius instilletur, prospiceret, ac Seminario Vilnensi inchoato delectum habere ex Livonia quoque inciperet. Vendensi autem Episcopo designato ea proposui⁹¹⁾, ad quae probus ac pius vir statim se accinxit, ut aliud restare non videatur, quam ut magno animo optima Regis mens subinde animetur, opusque ipsum sequentibus rationibus sedulo in rem conferatur.

Ratio submovendarum difficultatum, et non solum restituendae in Livonia, verum etiam propagandae in finitimis provinciis ad Septentrionem ac Exorientem solem Catholicae Fidei.

Qui statum, in quo ante annum erat Livonia, recte perpenderit, quove in statu nunc sit, cogitet, non solum habebit, unde gratias agat ex animo Divinae Majestati, verum etiam unde ingentem concipiat spem, fore, ut qui Deus ista incepit, idem si diligentes cooperatores, et emulatores fuerimus, eadem perficiat, et augeat. Nam certe multum est, esse jam Episcopum Catholicum ei Provinciae attributum, in quam prius nemini catholico licebat pedem inferre, collegia inchoata, Seminarium Vilnae Ve Bnis sumptibus inceptum, patere aditum ad eos; Regem esse catholicum (ut vero est) quique licet Polonica Respublica variis incommodis, et heresibus ac finibus implicita, distractaque sit, serio tamen cupit negotium promoveri divinum: superesse item novennium induciarum cum Mosco, arcesque ipsas (quidquid compositis et rebus adversi accideret) esse in potestate Regni, una cum Riga, nobili Septentrionis emporio, atque Derpato, cu-

^{a)} tribusve.

⁸⁹⁾ Cf. *Dogiel V. 307. no. CLXXXIII.*

⁹⁰⁾ Frustra in *Possevini opp.* ejus generis epistolas quaesivimus.

⁹¹⁾ V. litteras sequentes.

jus ager et oppida non mediocres Germaniae Ducatus aequat; Praefectos quoque aliquos catholicos una cum Prorege in Praesidiis esse dispositos, jamque sacerdotes liberius posse discurrere, ac quidquid colonorum Episcopatu illi additum^{b)} est, hosce facillimo negotio fide catholica imbui posse, tum quod pauperes facilius evangelisentur, tum quoniam ii pietatis antiquae semina firmiter, quam nobiles, retinuerunt, qui bonis Ecclesiae ditati, licenterque in suis potationibus, et aliis vitiis versati, duriores sunt ad Divinae lucis radios excipiendos. At vero qui simul cogitaverit, eas esse Dei providentiae vias, atque consilium, ut si catholicae fidei insinuandae tam insignes occasiones haud serio non amplectamur, abeat ille alio, et convertatur ad gentes, atque ad Insulas longe, certe in opus coeptum omnibus artibus ac nervis incumbendum esse judicabit. Et intercidere enim possunt mors Regis, qui unus denique homo est, atque nova Mosci in Livoniam invasio, novo interregno Rempublicam fatigante, et cessaturis ex alterutrius morte compositis induciis; neque heretici dormiunt: nec politicis deessent rationes, si quid tumultus religionis caussa, aut quaesita ab hereticis occasione oriretur, quin catholicae religionis explosioni conniverent. Exemplum autem Angliae insulae versatur ob oculos, quae cum rediisset ad Catholicam fidem, statim etiam demortua Maria Regina ad vomitum rediit, quae neque potentissimi Hispaniarum Regis nixa praesidio, nec tot aliarum rerum adminiculis fulta, revocari potuit eo, unde deciderat. Scilicet id verissimum est, si major sacerdotum numerus (licet haud anglorum) illico missus eo fuisset, qui vel per interpretes (ut in Indiis fit) rem Christi propagassent; si item ingens Anglicorum libellorum catholicorum, et ad hereses illas confutandas aptorum copia circumquaque diligentius disseminata statim fuisset: si quoque nobilium et aliorum adolescentum bona manus (ne dicam aliquot centena), deprompta ex thesauris liberaliter pro fide Christi pecunia, inde statim fuisset educta, qui tamquam obsides Ecclesiae fuissent diligenter exculi, certe res, adhibitis postea mediis aliis, melius processissent, atque ii vel in officio parentes continuissent, vel conatibus haereticorum diutius obsistentes, fecissent, ut Deus quaerentibus regnum Dei reliqua addidisset. At explosa religione sero postea sapere, classibusque et militibus fidem catholicam potius quam primariis illis et Christi propriis rationibus voluisse invehere, ipse postea exitus, quantum illa profuere, plerumque conprobavit. Itaque id primo tanquam aheneus murus statuendum est, ut animo obfirmatissimo hoc Livoniae negotium promoveatur, nec aliis hominibus, quorum non deerit numerus, neque tantulae pecuniae, si qua fuerit opus, neque laboribus (et hisce quidem non adeo magnis) ulla ratione parcat. Et ego, Pater Sanctissime, pro certissimo habeo, B^{nem} V., nisi ista universalis Ecclesiae mole premeretur, ipsamet (sicuti et aliquando mihi dixit ad Svetiae Regem ituro) pro tantae Provinciae salute se in viam daturam, ac sanguinem, si oppoteret, profusuram. At quando abest corpore, obsecro per Christi sanctissima vulnera, ut quae praesens spiritu V^a Stas hoc de negotio

^{b)} additum.

mandaverit, id diligentissime fiat; neque enim certe peribit tempus, quod in eam Provinciam impendetur, quae praecipuo quodam jure pertinet ad Apostolicam Sedem et curam. Dum autem nos alii, tanquam velites, primos impetus excipimus, quaeso ne brachia isthic Mosis deponantur, sed ad Christum Dominum sublata, reliquos quoque incitent efficacissime, ut Amalech ille Livonicus, qui sedem fixit in Aquilone, fundatur, et pereat. Nam quid denique, bone Jesu, pusillus ibi grex adversus tot pestes et Satanam dentibus frendentem effecerit, nisi nobis ab alto isthic fuerint sine intermissione procurata subsidia. Est vero Livoniae recens (sed et novus) Episcopus, vir sane probus, et frugi, quem Vae Bnis judicium esto quantopere expediet, si ad extremas catholici orbis partes pene relegatum per homines ac per litteras animet et invisat identidem, ut vero alacrius spartam, quam nactus est, ornent, atque ut sit ad rem divinam attentior de eo non tantum illa quae generalia sunt, quaeque officii causa isthinc perscribi solent, verum etiam particularia de animarum ad catholicam religionem accessione deque ejusmodi aliis, quae sunt ipsius Apostolici muneris potissima, amanter interdum quaerantur, sic vinculo charitatis, quod difficile rumpitur, jungetur iterum Livonia cum sancta Apostolica Sede, commodeque hac ratione id fiet, quod si aliis rationibus tentaretur, difficillime ad exitum ac ne forsam quidem ad progressum ullum perducere posset. Et huc quoque spectat, ut major ei aliqua, saltem ad tempus, facultas concedatur, quam ordinaria, qua tot haeresibus et sacrilegiis inquinatos expiet, veramque religionem in tam incultam et remotam isthinc vineam, ne dicam sylvam, facilius inducat: quae ut episcopus effici curet, nulla exacta pecunia (ne blasphemetur ministerium nostrum), tum ex paternis Ve Stis monitis, tum de illius probitate sperandum est. Illud autem serio praecavendum videretur, ne seminarium, quod Rutenis, Moscis, Livonibus excolendis Vilnae, Bne V. sumptus suppeditante, jam inchoatur, ipsis nutet initiis, verum firmiter aut certa ad plures annos pensione, aut coemptione bonorum in perpetuum aliqua: quae ut non erit iis in locis maxima, sic verendum non est, quin una cum Regni Optimatibus vehementer promoveat Regem, ut tantumdem eidem operi addicat, quod cum simili in re jam simus in Transylvania consecuti, majorem pandet fenestram ad vastas illas Provincias convertendas. Ut vero tanti hoc non esset, quanti revera est, certe expedit, ut novis filiis, et quidem (nisi Vam Stem haberent) omni praesidio destitutis, eam legare velit haereditatem, quae caduca non sit, aut statim evanescat. Inde enim abiret in contemptum Ecclesia et de nobis illico diceretur: hi coeperunt^{c)} aedificare^{d)}, sed non potuerunt consummare⁹²⁾. In alumnos autem, qui inde ablegandi essent, illud quadraret: turpius ejicitur, quam non admittitur hospes⁹³⁾. Ceterum de hoc Provinciarum tractu, qui mihi jam, quasi Zodiacus factus est septentrionalis, possum Ve Bni sanctissime testari,

c) inceperunt. d) aedificium.

⁹²⁾ Luc. XIV. 50.

⁹³⁾ Ovid Trist. I. V. eleg. VI. v. 13.

nullum ad Caesarem, ad Reges, ad Episcopos, promovendos, ad quos V^a me Stas misit, stimulum, hoc toto sexennio ^{e)} 94), quo in itineribus versor, expertum fuisse vel magis acutum, vel suaviorem, quam quod his artibus gloriam unam ipsius Dei isthinc spectari jam cernunt, dexteramque charitatis, cujus modus est non habere modum, in hasce Provincias verum S^{ti} Petri denarium non exigi, sed expendi, deque rebellium filiis sic Apostolicam sedem bene mereri, ut tandem et illi in sese convertant corda parentum, ac quidquid Pontificibus quibusdam aliis vere aspersum est maculae, aut calumniae ab haereticis affictum, facile (ut praesentium rerum aspectus memoriam delet praeteritarum) id aboleatur; Deinceps vero qui pro tempore clayum isthic Ecclesiae tenebunt, tanto exemplo impuls, audiant, se ex animo plus quam ex atramento vocari multarum gentium Patres, et veros Abrahams, qui re ipsa mundo dicere pergant: Da mihi animas, cetera tolle tibi⁹⁵⁾. Jam de sacerdotiis, et bonis Ecclesiasticis, quae interierunt, atque a Regibus et civitatibus in fiscum, a nobilibus autem sunt in patrimonium redacta, quaeque Rex novissime Derpatensi et aliis praesidiis necessario tutandis attribui jussit, dispiciendum esse, V^a B. judicabit, quam ratione catholicorum conscientiae alleventur, Sacerdotibusque in re bene gerenda eximantur scrupuli, ac Livonibus ad redeundum ad cor facilius via sternatur. Neque enim hi facile illa relinquent, atque hoc unum detinebit in haeresi plurimos; quare et illud ipsum, quod primo ex Svetia reditu meo proposui Bⁿⁱ V., fortassis et nunc in novam isthic consultationem cadet: Num ejusmodi homines tam diuturnis bellis ac liberorum, parentum, bonorum jacturam passi, aliquatenus tolerandi sint et vero concedendum, aut spes danda primariis, qui juvare aliorum velint conversionem, ut tanquam jure patronatus iis fruantur, si quos nominaverint ex suis, qui cooptati in Ecclesiasticum gradum Ecclesiae Catholicae sincere inserviant, certum vero subditorum numerum pro cujusque viribus in Catholicis seu Seminariis, seu pauperum domibus alant. De militum autem praesidiis, cum res dignissima consideratione sit (nam Mosco schismatico et aliis haereticis tanto inhiantibus bolo, firma, et magna illa quidem opponenda sunt), videat obsecro V^a Stas pro sapientia, quam a Deo consecuta est, num aliquid certius, et explicitius sit statuendum. Rex enim (quae bona ejus mens est) facile intelliget, id unum a V^a B^{ne} spectari, ut ipse cum suis salvus fiat, et sacrosancta sacramenta non ad judicium, sed digne percipiat, feretque aequo animo amanter admonitus, ut ea lege permittantur ejusmodi bona suis militibus alendis assignari, qui Catholici sint, et saltem, ut catholici fiant, hoc beneficio sperari possit, cum ejus M^{tas} intelligit, eo haec praecaveri, ne inde Satanae regnum firmetur, unde Christi regnum, quae est Ecclesia, vires et praesidium accipit. Interea latius patente religione catholica, sperandum est fore, ut multi sponte, quae ablata sunt, reddant, idque sensim

^{e)} septennio.

⁹⁴⁾ Inde ab a. 1577., cum primum a Gregorio XIII. nuntius ablegatus esset in Sueciam ad Regem Johannem.

⁹⁵⁾ — ?

fiat, quod alioquin nunquam fieret, si initio temporalibus bonis isthinc inhiari, non divinam gloriam spectari suspicarentur. De Colonia vero Catholicorum, quam supra attigi, deducenda, vigilantissima opera danda est, ne illud hoc quoque tempore dici possit: dum Romae consulitur, Saguntum capitur ⁹⁶). Nam quo tempore haec scribo, haeretici circumquaque volitant, ut suos eam in Provinciam invehant; quamobrem et quinam, et quomodo, ac per quos deducendi sint Catholici, etiam atque etiam potius opere, quam multa consultatione dispiciendum est. Haec vero satis liquido, priusquam irem in Transylvaniam, Illmo D. Cardinali Comensi ⁹⁷) aperui. Sed et nunc ¹) liquidius, ac reverentissime V^e Bⁱ propono. Videri nempe, ut litterae ad Ill^{um} Bavariae Ducem scribantur, quas eo profecturus id pondus habuisse comperiam, quod apud optimum Principem habituras confido. In Vallibus autem, quae in Italiae finibus sunt, et ad quas puto (si per alia negotia licuerit) excurrere, coloni fabri, opificesque, qui in varias Provincias solent commigrare, delectus aliquis Catholicorum habeatur, bibliopolaque omnino aliquis sive potius typographus, et medicus item, ac si fieri poterit, mercatores quidam Itali quoque evocentur: his Italici sacerdotes, vel qui cum Germanica Italicam noscerent linguam, deducendis attribuantur. Quae sane res haud magna erit, si cogitetur, multa militum millia solere cogi, quae maria pernavigant ²), remotissimasque Provincias petunt; Mercatores autem ob exiguum quaestum circumcurrere mundum; in hoc vero negotium fructuosius et certius pecuniam expendi, quam in illa pleraque alia, quae a Sede Apostolica (optimo licet consilio) tentata non semper exitum habuere. Praeter hos, alii saltem viginti Livoniae necessarii erunt sacerdotes, quorum pars novae Episcopi Metropolitanae Ecclesiae ordinandae, cultuique rite administrando adsit. Qui si optimi initio sint, nec de faece colligantur, ad illud exemplar reliquae formabuntur Ecclesiae, alioquin certissimum est fore, ut quidquid superstruatur paulo post corruat. Porro ex iis viginti sacerdotibus seminarii Vilmensis curae duo poterunt adhiberi, quam et discant, et docti ^h) alios doceant. Reliqui per Livoniam et Curlandiam discurrant, finitimas quoque Provincias tentent. Qui omnes sive ex Germanico Collegio, sive aliunde petantur, uno mense animari et institui poterunt, ut alacri et prudenti pectore sanctissimum istud negotium suscipiant. Interea non celabo V^e Bⁱ desiderium meum non novum, quod augetur in dies. Id vero est: Elbingam civitatem in Prussia Angli plerique incolunt, qui cum sua gente trans maria commercia continenter exercent. Rigam item atque ad universam Livoniae oram, alii ex ea Insula quotannis appellunt. Item per glaciale Oceanum singulis annis ad D. Petri festum in superiorem Moscoviae oram navigant qua-

^f) add. eadem. ^g) praeternavigant. ^h) edocti.

⁹⁶) — ? Cf. *Liv. l. XXI. c. 7.*: „Dum ea Romani parant consultantque, jam Saguntum summa vi oppugnabatur.“

⁹⁷) Cardinalis di Como, Secretarius Status Gregorii XIII. Pont. Max. Litterae ejus ad Nuntium in Polonia, Caligarium, et Instructio Possevino data, typis editae per *Sebast. Ciampi* in *Bibliographia critica T. I. p. 157 sq. P.*

tuor Anglicanae naves, quibus sua devehunt, Moscoviticas ¹⁾ autem pelles, aliaque exportant. Praetensa item illa Angliae Regina non cessat, quo astu, qua calliditate Poloniae Regis amicitiam colere, idemque agere cum Sveciae Rege, ad quem frequenter internuncios mittit. Et quod per suos nequit, per alios quoque venenum illud suum in aulas quasque (ut solet) instillat. Interim ista agunt radices altius, quam omnino par esset. Quamobrem cogitet oro Stas V., num appetat tempus, ut maturiores aliquos ex Anglicis Seminariis, quae Romae ac Rhemis sunt, in has quoque palestras immitti incipiant. Nam et iisdem in civitatibus, quas dixi, versari cum aliquo fructu poterunt et Vilnense forsán Seminarium ductu nostrorum regere, atque (ut modestis moribus sunt praediti) neque incommoda, quod alii quidam faciunt, exhorrebunt, ac fructus, et ^{k)} non in Anglia sola ferent, et sanguinis pro Christo fundendi erunt boni Magistri, cum profecto Divina sapientia tantis initiis statuendis sanguinem martyrum exposcat, sine quo non fit expiatio. Taceo, quantum distributi per Septentrionalium Principum aulas optimi aliqui ejus gentis juvenes, exemplo ipso pietatis aut antidotum falsis exploratorum rumoribus adhibebunt, aut suis auxilia comparabunt, vel denique permovebunt Regum animos, ut superstite vel demortua muliere illa, divinus denique in Angliam cultus et plurimorum precibus, et forsán aliis rationibus restitui possit. Quod si etiam quidam ejusmodi ex Hispaniis essent evocandi, aut ex iis qui pensione Ve Stis isthic contenti, possent alibi esse Christianae Reipublicae utiliores, si in hasce Provincias amandarentur. Sanctum esset operae praetium, Vreq. Bni plenius gaudium in terris, sicut et in coelis splendidiore conflarent coronas.

Ad ipsam typographiam quod attinet, sive ea statuenda Vilnae sit, sive Cracoviae, ut hinc tum in Hungariam, et Transylvaniam, tum in Lituaniam, Russiam, Livoniam, atque Moscoviam et ad frequentes Poloniae Regni ^{l)} nundinas varii variis linguis libri edantur, si vel dono vel mutuo a Be Va tanta summa assignetur, qua opus omnium utilissimum et pernecessarium excitetur, nullis tormentis, aut quantumvis ingenti alio apparatu citius Septentrio, atque oriens expugnari incipiet. Nam etsi Cracoviae typographi quidam sunt, ii tamen vel haeretici sunt, qui omnia complent maledictis, atque hi sunt diligentissimi; vel tam impotentes, et fere natura inertes, ut annus sit, antequam exprimi ex eorum manibus libellus aliquis possit. At vero Agrippina Colonia, Venetiis, vel ex Galliis librorum subvectiones tam caro praetio constant, praeter fluminum aliaque pericula, ut mille aureis emi nequeat, quod trecentis alioquin emeretur. Et inde fit, ut deterriti plerique nec bonos adhibeant libros, neque hosce disseminant, dum interea vix quisquam sit paullo ditior apud Haereticos, quin Satana instigante audeat typos conquirere, et libros inde quaquaversum emittere. Accedit, quod ut latini, Polonicique libri Cracoviae ederentur, aliis tamen idiomatibus, et characteribus ut id fieret, necesse est, si velimus salvam Christi Rempublicam, totque Ve Bnis conatus

¹⁾ Moscovitas. ^{k)} etiam. ^{l)} Regis.

incrementa sumere maxima. Ac divinitus quidem factum est, ut etiam Pontificia pecunia paene omnium linguarum typi, V^a B^{ne} mandante, isthic parati jam sint: ex quibus quas vocant matres, staneos plurimos typos educere in promptu est, tum ob Rutenos, Moscos, Valachos, et Bulgaros, totamque Mysiam, et alias^{m)} finitimas regiones, tum ob alias nationes: Quodcum hactenus non fuerit procuratum, ipse in Moscovia vidi, nullum commodum ex Florentina Synodo ad eos manasse, cum si secus posthac fiet, Mosci, qui necessario ad suarum pellium commercia in Livoniam et Lituaniam veniunt, libellis juvari poterunt, iisdem Rutenis atque aliis, totⁿ⁾ jam catholicis adolescentibus literarum studiis ac pietati vacantibus arma suppediabantur, quibus Pres^s, patriosque suos ubique convertant. Et in ipsa Livonia Derpati et Revaliae, Estiaca, Rigae autem et alibi plebs Lituanica lingua utuntur, in quorum linguam nil unquam a catholicis supina negligentia versum est. Et quae Svetice possunt edi, haec Revaliae, ubi plures Sveci sunt atque Finlandi, magnum momentum haberent, ut illhinc quoque Sveciae Regnum juvaretur, cum etiam Rex ille, ubi aliquot arces de Mosco cepit, in Russiam^{o)} misit, ut inde sacerdotes, qui Graecorum ritu celebrent, evocentur. Ut nihil haeretici atque schismatici intentatum relinquant, quo in exilium Ecclesiam Orthodoxam extrudant. Ac tamen ad hoc typographiae negotium quattuor millia aureorum satis futura nunc spero, quae si, ubi res creverit, V^a Stas velit, ut in aliud opus pium, aut in ipsa Seminaria convertantur, id sancte caveri, et effici poterit.

Cetera vero quae ad universum hoc negotium pertinent, cum ejusmodi sint, qualia in commentario de Moscovia ad V^{am} B^{nem} scripsi, inde quoque colligi aliquid poterit, quo divinus promoveri cultus in Livonia possit. Deus Bⁿⁱ V^e et diuturnam vitam ad sui nominis gloriam, et operarios inconfusibiles det, quibus illa tanta seges, jam alba ad messem, in Christi Domini horreum recondatur.

Bartuae in Hungariae finibus⁹⁸⁾ tertio Kalendas Aprilis 1583.

^{m)} add.: illas. ⁿ⁾ totque. ^{o)} Russia.

⁹⁸⁾ Forte Bartfa, german. Bartfeld, in comitatu Sarosiensi (Scharosch), in confinio Galiciae sita.

— 20 —

ABBATI TRZEMESNENSI,
NOMINATO EPISCOPO VENDENSI IN LIVONIA,
ANTONIUS POSSEVINUS.

Ill^{mus} et Rev^{mus} Archiepiscopus Gnesnensis ⁹⁹⁾ cum heri nocte ad se venissem, multa mihi de V. D. R^{ma} locutus est, ac cum fratris filius Ve R^{me} D. isthinc pervenisset, petiit a me, ut quando alias ob causas ad urbem scriberemus, vellem Illmo D. Cardinali Comensi negotium Vendensis Episcopatus commendare, quod quidem perlibenter feci, adjecit autem, non mediocri consolationi fore Ve D. R^{me}, si ad eam litteras mitterem, quibus quantopere mihi (licet minimo) res suae sunt cordi, significarem. Quod officium eo libentius praestandum mihi existimavi, quod quo primum tempore collocuti sumus, magnam spem concepi fore, ut sive ea ad Livoniae Episcopatum promoveretur sive ad alias quascumque Ecclesiae functiones a Divina bonitate vocaretur, id inprimis spectaret, quod acceptissimum esset Deo, et suae atque aliarum animarum saluti maxime salutare. At vero quoniam erga Livonicas res, quae mihi nonnihil a Summo Pontifice et a Ser^{mo} Rege mandatae sunt, sic afficior, ut tamen ista et reliqua, ubi aliquid Deus dignatur vocationi nostrae offerre, non aliena putem a meo instituto, scribam fidenter Ve D. R., quae magno allevamento ac merito ipsi quidem primum, deinde bonis omnibus aedificationi ac denique S^{mi} Dⁿⁱ N^{ri} Pontifis Maxⁱ solatio futura, si ad effectum (quod facillime poterit effici) deducantur.

Et primum illud est, vocationem ad Episcopatum agnosci tunc a Deo vocante proficisci, si ad ea praestanda interius nos animari sentimus, quae tanti muneris ratio requirit: nempe ut diligamus plus aliis, qui commissi nostrae curae fuerint, Christum Dominum, atque oves nostras exemplo, doctrina, oratione, sacramentis, verbo Dei, eleemosynis, ac denique sanguine ipso nostro, si opus sit, pascamus. Quod si ad aliud respiceremus, quam ad animas cum Deo uniendas, isque potius esset finis noster, ut ditesceremus, prudentissimus D^{nus} intelligit, id non minus esse, quam si quis caelestibus relictis terrena suspiceret, thesaurumque (id est cor) collocandum in caelo, eum in pro-

⁹⁹⁾ Primas Regni Poloniae, Stanislaus Karnkowski, ab anno 1581. † 1603. **P.**

pinquis et affinis suis aeterno^{r)} cum damno utriusque partis locaret. Quamobrem rogatam per sanguinem Christi velim Dñem V. Rmam, ut priusque tantae se militiae accingat, se ipsam quibusdam Divinis armis muniat, tum ut istos Monachos iis praesidiis, quae (ea praesertim absente) erunt illis pernecessaria, instruat denique commeatum, et viaticum illud sibi comparet, quae, si in proposito Episcopatu confirmabitur, ab ejus successore, cui dictum est: confirma fratres tuos¹⁰⁰⁾, erunt plus quam necessaria.

Ac de se ipsa quidem percuperem, ut id statueret, quod Moysen populum in terram promissionis introducturum, et Christum Dñum ruinas mundi instauraturum, fecisse novit. Is enim, secretus a multitudine, per aliquot dies ascendit ad montem, ut solus cum solo Deo loqueretur atque inde sapientiam atque lumen hauriret, unde utramque rem in innumerabilem populum unus illè homuncio derivaret. Christus autem Dñus heremum horridam petiit, ibi quadraginta dies et noctes, nulla re ad escam gustata, divinis afflatibus animam suam implevit, ut homo, qui tamen ut Deus omni sapientiae plenitudine refertus, et ipsa adeo sapientia erat, sic postea, ut justitiam omnem imple-ret, baptismo a Joanne baptisari voluit, atque inde emergens eructavit verbum bonum, et delectos Apostolos pauperes ad sui normam direxit, ac denique ex paucis illis, sed vivis lapidibus tantum aedificium extruxit, quantum satis erat ad ruinas Angelorum, et ipsum quoque caelum implendum. Quamobrem si sapiet, hoc rebus omnibus anteponet, atque aliquem ad se accerset, vel ipsa ad eum adibit, unde muneri sui rationem perfectiorem possit petere. Sic enim et Paulus, a Christo ad inferendum ejus nomen inter gentes vocatus, non erubuit ad Ananiam proficisci, ac qui serio vel aeternae vitae divitias contemplantur, vel qui sincere, ac sedulo cogitantes, quanto praetio constituerunt animae Christo Dño, ista ut summi momenti negocia toto pectore complectuntur, reliquasque omnes cogitationes abjiciunt, ne cum tempus pugnae acciderit, aut arma non habeant, aut armis uti nesciant, aut turpissime vel humanis respectibus cedant, vel fugiant, quia mercenarii sunt, non legitimi pastores. Porro qui V. D. Rmam hoc tempore, aut saltem unius mensis spatio illam caelestibus aliquibus colloquiis posset consolari, ac divina quadam arte, quae ex ipsa Christi Dñi vita petenda est, sciret ordine praemunire, neminem quidem ex aliis, qui isto in tractu versantur, cognosco, cui haec satis essent cognita; vix enim semel aut bis istam Poloniae partem peragravi. Ac ut non essent alii, non diffiderem pietati nostrorum, qui in Posnaniensi collegio commorantur, quin Rector aliquem ad tempus ad V. D. Rmam de hac re, deque eidem tradendis quibusdam exercitiis spiritualibus ablegaret. Quae si ab eo petierit ac sibi adhibuerit, estimet me insignem proditorem, nisi summa cum utilitate tantum praesidium a Deo ipso, ejus charitas urget me ad haec ipsi proponenda, acceperit. Nam et Ill^{mus} ac Reverendissimus Archiepiscopus Gnesnensis novusque Rev^{mus}

r) extremo.

Cujaviensis Ep^{us} 101), ut ^{q)} plerique alii omnes istud ^{r)} sunt experti, ac qui nudato rerum humanarum affectu, semoti autem ab aliis cogitationibus, se integros eorum exercitiorum usui tantisper dedidere, intellexerunt, et gustarunt altissimas sapientiae Dei vias, qui factus est nobis et gregi suo forma ex animo, non ex ostentatione, aut similis fuci, atque mundi vanissimae speciei desiderio.

Tum vero a capite in barbam Aaron suavissimus hic liquor descendet, et eadem ratione munitos istos Abbatiae suae Monachos relinquet, ut cum muneri suo plenius satisfaciant, et torpor iste, qui in hoc Regno in religiosos invasit, excutiat, et haereticis oblatrantibus ille suarum haeresum quasi fomes extinguatur, ac vero semen relinquatur, quo meliores in sua Abbatia monachi suscitentur: ne dicam quod tum maxime curae (si salva esse velit) debet esse V. D. R., ut Abbas aliquis suo tempore in sui locum iis moribus ac pietate, et aetate sufficiatur, quo ipsi D. V. R. in die supremi iudicii Dei, et in ipsa quidem mortis die non sit reddenda ratio. Qua in re obsecro ipsam per viscera charitatis Christi, ne det carni et sanguini, quod Christus D^{nus} maioribus nostris afflavit, ut dicaretur Deo, et Spiritui Sancto. Alioquin ipse qui scrutatur corda et renes, quique futura et praesentia intuetur, neque Episcopatu, si in eo confirmabitur, neque in aliis qualibuscumque functionibus adesset. Cum vero Ill^{mus} ac Rev^{mus} Archiepiscopus Gnesnensis paret seminarium Posnaniae, ex quo postea operarios in vineam suam educat, quid obstat, quominus et ipsa eodem in seminario sex pauperes, sed qui specimen ingenii ac probitatis prae se ferant, alat, ex Abbatiae ipsius ^{s)} redditibus, ex quibus non adeo multum, sed quantum satis est, dematur, si tamen demputamus, quod augendis etiam ipsis Ecclesiasticis redditibus percommodum est, quandoquidem sine operariis concidant, aut sylvescant vineae necesse est, atque tandem vel fiscus capiat, quod non habet Christus, vel summa cum nominis Christiani, et hujus Regni ignominia ad haereticorum sinagogas fovendas invertatur, quod ad Ecclesiam Christi Dⁿⁱ sustentandam a maioribus nostris fuerat conversum, ut diximus ^{t)}. Jam quod ad Viaticum et conventum ^{u)} attinet, qui a V. D. R^{ma} comparandus erit, si ad propositum episcopatum vocata fuerit, is non unius generis est, sicut V. D. R^{mae} notum est. Nam in Livoniam quasi novam Christi Dⁿⁱ vineam novum Episcopum ire, ubi praeter paucissimos operarios de societate nostra, qui sunt Rigae, et paucos aliquos ejusdem societatis alumnos, neminem alium in tota illa Provincia reperiet, qui tantum onus queat sustinere. Ac quidem adducendorum duodecim aliorum de Societate nostra ad eandem Livoniam R^{dus} Pr. Nostrae Societatis Praepositus Gr^{alis}, mandante Pont^e Max^o, curam nobis demandavit, quos partim adduxi, partim expecto. At quid hoc inter tantos populos? Eos vero, qui nec unius labii sunt, ac cum hi variis haeresibus, inde seismate Rutenorum imbuti sint, satis facessent negotii pastori, qui iam non unius Episcopatus

q) et. r) ista. s) istius. t) dixi. u) rectius leg.: commeatum.

101) Hieronymus Rozrazewski successit a. 1581. Stanislaw Karnkovic. † 1600. P.

Livoniae, sed totius Livoniae dici poterit Episcopus. Quamobrem ut fidelis dispensator vel ipsis populis, quorum tria quatuorve sunt idiomata diversa, vel civibus, qui plerumque Germanice norunt, vel finitimis Rutenis, quibus instituendis, quae cura adhibebitur, ea tutandis exterioribus populis maximo usui erit, vel Svecis et Finlandis, addo item Danis, qui arces habent in Livonia, operarios et cibum, id est libros vario idiomate scriptos, distribuere debet. Quos R^{ma} Do^a Va paret necesse est, antequam eo vadat. Seminario deinde excitato aut aliquo numero Livonum subinde collecto, qui Vilnam ad Collegium mitti poterunt, divina sensim se exeret ubertas, et bonitas, et succedentibus laboribus succedent crementa S^{mae} Christi Dⁿⁱ charitatis, ut mirentur homines, ac laudent dicentes: quoniam digitus Dei est hic ¹⁰²). At vero praesidiariis quoque ejus Provinciae prospiciendum erit, quorum bona pars cum sint Poloni, intelligit si minus operarii omnibus illis, quales esse deberent, adhiberi potuerint, libris tamen Polonicis eo magis hunc defectum esse supplendum, quod nisi aliquid habuerint, quo mentem bonorum librorum lectione pascant, inserent sese heretici sub specie Catholicorum suaque venena spargent, ut fiant novissima peiora prioribus. Porro curantur edi Rutenice quaedam et Catechismi eadem lingua Vilnae, qui inde peti poterunt. Ex Prussia item Sveci Catechismi, quos Brunsbergae reliqui, Germanici vero, et Polonici libri, qui haereses oppugnant, ac pietatis semina inserent, tum Posnaniae, tum Cracoviae, ac Vilnae comparari poterunt. Qua in civitate spero futuros perutiles libros, qui Parochis erunt necessarii: Biblia, Tridentina concilia, Breviaria, Missalia, Summas et reliqua ejusmodi, quae Venetiis Cracoviam, ut inde importentur in Livoniam, afferenda curavi, sed et in hoc itinere spero me commentarium de Livonia, quem habeo in manibus, confecturum, ex quo aliquid V. D. R^a lucis haurire poterit ad ea, quae ad divinum cultum pertinent, promovenda, si cognovero, id ipsi gratum esse futurum. Interea vero R. D. **Socolovii** ¹⁰³) libellum de Episcopi consecratione quaeso perlegat meque orationibus et S^{tis} sacrificiis juvari curet. Deus V^{ae} D. R^{ae} faustissima proximi sequentis anni initia, progressus ac finem concedat. Amen. Lovicii ¹⁰⁴) XXII. die Decembris 1582.

¹⁰²) *Exod. VIII. 19.*

¹⁰³) Stanislaus Sokolowski, professor academiae et Canonicus Cracoviensis, Confessor et Concionator celeberrimus Stephani Regis Poloniae, vir eruditus. Opp. ejus omnia theologica ed. Cracoviae 1591. **P.**

¹⁰⁴) In regni Poloniae palatinatu Masoviensi, nunc gubernio Varsaviensi.

— 33 —

INSTRUCTIO S. R. MTIS,
ILL. ET R^{MO} IN CHRISTO P. ET D. GEORGIO RADZIVILIO,
DUCI IN NIESVIES ET OLICA, EPISCOPO VILNENSI, LOCUM-
TENENTI S^{RAE} EJUSDEM MTIS IN TOTA LIVONIA, AD PROVINCIAE
HUIUS REGIMEN, DATA RIGAE I DIE MENSIS MAJI ANNO D^{NI}
M. D. L. XXXII., REGNI EJUS MTIS ANNO SEPTIMO.

¶ Quandoquidem Livonia Provincia quae hoc tempore Summi Dei beneficio, post varias iactationes et procillas Reipublicae et nostros labores, sumptus ac pericula, e potestate Moschica ad nostrum devenit imperium, his initiis rerum videtur habere opus, ut meliore ordine quam antehac gubernetur. Visum est nobis, donec aliud ab ordinibus Reipublicae decretum fuerit, hic locumtenentem nostrum constituendum esse. Quem cum constituissemus Ill^m et R^m in Christo Patrem D. Georgium Radzivilium Ducem Niesvezi et Olicae, Episcopum Vilnensem, certa quaedam capita facultatis illi a nobis commissae describenda illi putavimus.

Et primum quidem D^{nus} locumtenens dabit operam et advigilabit, ut religionis S. Catholicae fundamenta a nobis in Civitate Rigensi iacta indies maius incrementum capiant, et ita quidem ut etiam brevi in totam Livoniam dimanare possint. Id ita fiet, cum et ea quae recte coepta sunt, seria manu tenebuntur, et conservabuntur, non solum frequentatione, sed etiam omni provisione, ne quid fiat contra, quam huic instituto et negotio sancto expediat. Item ne desit iis, quibus cura templorum et rerum Ecclesiasticarum a nobis commendata est, auctoritate suâ, si quâ in re opus habuerint. Ceterum autem Sacerdotes quicunque submittentur, ut det operam ocius et sine omni morâ, pro locorum necessitate, praecipuè Wendam, Pernaviam, Wolmariam et in alia loca ^{u)} eiusmodi expediri; quam ad rem rebus ecclesiae necessariis, uti viatico, calicibus, ornamentis, libris ^{v)}, ecclesias mandato nostro providebitur ^{*)}. Ita autem in omnibus moderatè et tranquillè sese gerere in promovendo religionis Catholicae negotio studebit, ut adversarii, aut eorum saltem praedicatores iuste ansam arripere non possint tumultuandi, et seditiones aliquas in populo excitandi. Quod si aliquando acciderit eiusmodi aliquid a peregrinis et advenis committi, quod paci publicae catholicorum adversari videatur,

^{u)} deest: loca. ^{v)} add. etc. ^{*)} leg. forsân: providebit.

et Magistratus vel non possit ei rei remedium adferre, vel etiam tergiversari velit ^{w)}, tum ipse accersito Burgravio nostro, et cum eo communicato consilio, in delinquentes statuatur, quod iustum fuerit, ut iustitiae satisfiat et pax ac tranquillitas conservetur.

Secundo loco sunt ea, quae ad pacem internam incolarum pertinent, quae tum certior et firmiter sperari poterit, si vel injuriis mutuis abstineatur, vel si de admissis illis, semper qui ius dicat, in promptu aderit. Damus itaque facultatem Domino locumtenenti, ut non de antiquis quidem injuriis, sed quae illius tempore acciderunt ^{x)}, ius dicere possit, iustitiamque debitam sine provocatione et dilatione omni, administret; sed hoc tantummodo de injuriis personalibus, et non occasione fundi aut bonorum. Exceptis bonis monialium occupatis, de quibus cum ipsi ob temporis angustiam cognoscere et iudicium ferre non possumus, D^{nus} locumtenens ea intelliget et iudicabit.

Tertium genus eorum est, quae ad pericula externa pertinent, in quae diligenter oculos in omnes partes intentos habebit D^{nus} locumtenens, et si aliquid eiusmodi ex ulla parte subolfecerit, si illud sit tale, ut minori negotio, et non difficultates ^{y)} opprimi et malo nascenti occurrere possit, in eo tum eius militari vi, quem ^{z)} penes ^{a)} eum relinquimus, tum aliorum praefectorum militum consilio, opera et studio utatur. Quod si quid gravius et maioris momenti fuerit, de eo quam primum ad nos referet, et consilium a nobis requiret, qua in re ne ulla mora in periculo sit, de podvodis ^{b)} ¹⁰⁵⁾ et celeribus equis providebitur.

Relinquimus etiam D^{no} locumtenenti stipendiariorum peditum nostrorum certam manum, quos in arce nostra Rigensi semper habebit, et quos ne longius evagentur, neve in homines injuriosi sint, in bono ordine et disciplinâ conservabit.

Illud etiam D^{no} locumtenenti observandum erit, si quid e peregrinis hominibus Rigam negotiationum causa commeantibus intellexerit, de practicis vel conspirationibus aliquorum extraneorum Principum, de eo nos quam primum reddere certiores ne intermittat.

Cetera omnia quae sunt eiusmodi, ut magis ad ea res, tempus et occasio consilium subministratura sint, quam ut ea praesenti instructione comprehendi possint, D^{nus} locumtenens ita ingenio, vigilantia et industria sua providebit, ut nulli occasioni, nulli necessitati rerum bene et ex usu rerum ^{*)} Reipublicae gerendarum, quandoquidem nobis de ipso omnino pollicemur, defuisse videatur.

Stephanus Rex.

(l. Sigilli. ^{c)})

^{w)} volet. ^{x)} acciderint. ^{y)} difficulter — rectius. ^{z)} tum militaris viri quem. ^{a)} pene.

^{b)} podvodis. ^{*)} delendum videtur. ^{c)} deest.

¹⁰⁵⁾ Podvodae sunt praestatio jumentorum vel plaustrorum; exactio antiquissima, latine angariae et perangariae vocata (vide *Ducange Gloss. lat. med. aevi*, sub voce angariae, [*E. Brinckmeier Glossar. diplom. I. 91.*]), de qua disquisitionem eruditissimam vide in *Dr. Rich. Roepell Gesch. Polens pag. 314. 315. not. 55 et 54. P.*

CURATIO TEMPLORUM CATHOLICORUM RIGAE,

COMMISSA D. R. JOANNI DEMETRIO SOLICOWSKI,

SECRETARIO REGIAE M^{ts}.

Stephanus Dei gracia Rex Poloniae, magnus Dux Lituaniae,
Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae et Princeps
Transsilvaniae.

Significamus quorum interest universis, cum recuperata Dei beneficio Livonia, nihil nobis fuerit antiquius, quam ut Religionem Catholicam Sanctae Romanae Ecclesiae pridem penitus ex ea exulantem, ad salutem animarum Christi sanguine redemptarum, felici postliminio reduceremus, ab ipsa civitate nostra Riga initium sumpsimus. Ad quam cum praesentes ipsi venissemus, et civium ipsorum nostrorum consensu duo templa, alterum S^{ti} Jacobi, alterum Monialium ordinis Cysterciensis S^{ti} Benedicti in nostram potestatem recepissemus ¹⁰⁶), ea ipsa templa cultui Sanctae Catholicae Romanae religionis addicere et restituere, ordinationemque temporaneam, donec plenior et exactior fundatio, et sacerdotum Dⁿⁱ praesentatio per nos fiat, instituere constituimus, prout per praesentes instituimus ac ordinamus in hunc qui sequitur modum. Inprimis R^{dam} Joannem Demetrium Solicowski scholasticum Vladislaviensem et Lanciciensem et secretarium nostrum, praedictarum Monialium et totius Monasterii curatorem ¹⁰⁷), et provisorem generalem ipsius etiam templi S^{ti} Jacobi constituimus, eique templa haec cum coenobio curanda et providenda tradimus, cum potestate constituendi quoscumque alios putaverit idoneos, et per se et illos redditus quoscumque utriusque templi colligat, exigat, et bona occupata recuperet, et eis ad cultum Dei sacerdotumque ac ministrorum templi provisionem utatur, et omnia, quantum ad praesens fieri potest, tam in monasterio, quam in templo S^{ti} Jacobi in statum meliorem reducat ac reformet. Porro fundationes antiquas praedictarum monialium, quaecumque legitimae esse monstrantur, dotationesque bonorum omnium terrestrium, ut in civitate nostra Rigensi confirmamus et approbamus,

¹⁰⁶) V. supra not. 75.

¹⁰⁷) V. Mittheil. IV. 458. 459, not. **, 455.

et ad illa a quibuscumque possessoribus occupata repetenda et restituenda eidem R^{do} Secretario nostro plenam tribuimus et damus potestatem. Pro templo vero S^{ti} Jacobi assignamus et damus inprimis florenos centum, quos civitas Rigensis pendere in annos singulos debet eidem templo et ejus curatori, ratione domorum quarundam ad Canonicos Rigenses spectantium, prout hoc aliis nostris literis testatum fecimus et assignavimus ¹⁰⁸). Deinde omnes alios redditus, pecunias et census S^{ti} Jacobi templi proprios, de quibus civitas suis literis testatur, cum domibus, cereis et cimiterio damus et assignamus. Qua de re aliis nostris literis ubi plenam foundationem, Deo volente, et ordinationem fecerimus, testabimur ¹⁰⁹). Harum, quas manu nostra subscripsimus, testimonio literarum. Datum Rigae prima die mensis Maii, Anno Dⁿⁱ M. D. LXXXII. Regni vero nostri anno septimo.

Stephanus Rex.

---

¹⁰⁸) V. Decretum regium d. 7. Apr. 1582. in *Dogielis Cod. dipl. V. 313, nro. CLXXXV.*, ubi est: „Cum vero ex his Canonicorum et Capitularibus aedibus, census quidam annui ad Nos pertinuissent, horum intuitu Cives nostri Rigenses Nobis centum florenos Polonicos singulis annis in perpetuum pendere debebunt, quod et libere in se susceperunt, quos quidem Nos iam exnunc nostro, et Successorum nostrorum nomine in necessitates templi Divi Jacobi in hac Civitate Rigensi Clericorum Catholici ritus donamus, assignamus, et addicimus in perpetuum, iuxta dispositionem Nostram, ita ut pars media eorum, quinquaginta videlicet floreni, pro festo quolibet Paschatis, reliqua vero pars pro die S. Martini quotannis numeretur, sine ulla mora, et impedimento, sub mulcta huic ipsi summae simili, quoties supra praefixo tempore iam expressa pecunia in Praetorio Rigensi requisita, Divi Jacobi Plebano, vel eius mandatario libere tradita non fuerit.“

¹⁰⁹) V. alterum regis decretum d. d. eod., apud *Dog. l. c.*
